

*Πανεπιστήμιο Κρήτης
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών
Πτυχιακή Εργασία
Επιβλέπων Καθηγητής: Ζάν Μαρί Σκαλιδάκης*

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΗΣ ΣΤΟ ΝΕΟ ΚΡΑΤΟΣ ΩΣ ΤΟ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟ ΤΟΥ 1850

(πηγή εικόνας: Orthodox Times)

Γεώργιος Κουρτζίδης

A.M.:4126

Σεπτέμβριος 2023

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους με βοήθησαν με κάθε τρόπο για την υλοποίηση της πτυχιακής μου εργασίας, το πανεπιστήμιο λόγω των μέσων που διαθέτει στους φοιτητές, καθιστώντας ευκολότερη την οποιαδήποτε ακαδημαϊκή έρευνα, αλλά και τον επιβλέποντα καθηγητή μου Ζαν Μαρί Σκαλιδάκη, που χάρις την καθοδήγησή του έφερα εις πέρας την Πτυχιακή Εργασία.

Σας ευχαριστώ όλους από καρδιάς!

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	5
Κεφάλαιο 1: Οι διαχρονικές σχέσεις των εν Ελλάδι επισκοπών με το Οικουμενικό Πατριαρχείο.	
1. Τα Εκκλησιαστικά πράγματα στην Προεπαναστατική περίοδο... 7	
2. Επανάσταση και η σχέση των Τοπικών Εκκλησιών με το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως την δολοφονία του Κυβερνήτη.....8	
Κεφάλαιο 2: Οι διαχρονικές σχέσεις Εκκλησίας-Πολιτείας.....15	
Κεφάλαιο 3:Ο Καταστατικός Χάρτης του 1833 ως το Αυτοκέφαλο του 1850	
1. Καταστατικός Χάρτης του 1833.....19	
2. Η Ελληνική Εκκλησία κατά την περίοδο του Καταστατικού Χάρτη του Μάουρερ και του Σύνταγμα του 1844.....24	
3. Συνοδικός Τόμος και η αποδοχή του Αυτοκέφαλου από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.....31	
4. Νόμος ΣΑ΄(201).....34	
Κεφάλαιο 4: Απόψεις/Αναλύσεις	
1. Κοραΐς και Εκκλησία.....40	
2. Μαρξιστική ανάλυση για την Εκκλησία κατά την Επανάσταση και η ένταξη στο νέο Κράτος(από τον Κώστα Απέκα)42	
Επίλογος.....53	
Βιβλιογραφία.....56	

Πρόλογος

Στις 23 Ιουλίου/4 Αυγούστου του 1833 θα ανακηρυχθεί μονομερώς ως Αυτοκέφαλη, η Εκκλησία της Ελλάδος. 190 χρόνια μετά οι λόγοι της ανάγκης του Αυτοκέφαλου μετά την Επανάσταση του 1821 αλλά και οι περιπέτειες ως την επίσημη αναγνώριση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο το 1850 είναι άγνωστες στο ευρύ κοινό. Άγνωστα σημεία επίσης υπάρχουν για την συμβολή της Εκκλησίας στην Επανάσταση του 1821 αλλά και στα χρόνια της Κρατικής συγκρότησης.

Στον προεπαναστατικό Ελλαδικό χώρο, η Εκκλησία παίζει κυρίαρχο ρόλο. Από την Βυζαντινή Αυτοκρατορία ως και την Οθωμανική, οι Εκκλησιαστικοί άρχοντες είναι οι κατά τόπους πνευματικοί αλλά και πολιτικοί τοποτηρητές της εκάστοτε εξουσίας, που φροντίζουν ώστε ο λαός όχι μόνο να μην εξεγείρεται αλλά να δείχνει υπακοή στους εκάστοτε άρχοντες. Κατά την Οθωμανική περίοδο, ο Οικουμενικός Πατριάρχης έχει αναλάβει τον ρόλο του πολιτικού άρχοντα του «Ρούμ μιλέτ», δηλαδή των «Ρωμιών», των χριστιανών της Αυτοκρατορίας. Είναι ο φεουδαρχικός θεσμός που κρατά τους χριστιανούς της Αυτοκρατορίας σε ηρεμία, ελέγχοντας τις όποιες έκρυθμες καταστάσεις, υπό την εύνοια του Σουλτάνου. Οι κατά τόπους επίσκοποι είναι τα «μάτια» και τα «αυτιά» του Πατριάρχη στην προσπάθειά του να επικρατεί ηρεμία. Επιπλέον, κατά τους Οθωμανικούς χρόνους το Πατριαρχείο είναι αυτοδιοίκητο, ουσιαστικά ο Πατριάρχης και η Αυλή του αποστέλλει φόρο υποτέλειας στον Σουλτάνο με αντάλλαγμα την μη επέμβαση στα Εκκλησιαστικά θέματα. Το Πατριαρχείο θα επιβάλει ένα είδος φορολογία στις επισκοπές «αυλικά χρέη» ώστε να εξυπηρετεί τις οικονομικές του ανάγκες, φυσικά μέρος αυτών -στο πλαίσιο του φόρου υποτέλειας προς τον Σουλτάνο- είναι και οι οικονομικές εισφορές προς την Υψηλή Πύλη.

Κατά την Επανάσταση βλέπουμε μια «διχοτόμηση» στην Εκκλησία με αφορμή την υποστήριξη ή όχι των επαναστατικών ενεργειών σε Μολδοβλαχία και Πελοπόννησο - ουσιαστικά στην Φιλική Εταιρία-. Μεγάλο μέρος του Ανώτερου Κλήρου και ιδιαίτερα της Πατριαρχικής Αυλής θα αφορίσουν τις Επαναστατικές Ιδέες, ενέργειες αλλά και όσους συμμετέχουν σε αυτές. Ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε΄, θα γίνει ουσιαστικά λόγω της αδυναμίας του Πατριάρχη να εκφοβίσει και να καταστείλει τους επαναστάτες και τις ενέργειές τους, αλλά και για να εκφοβίσει τους Χριστιανούς

της Αυτοκρατορίας, ώστε να μην λάβουν μέρος σε αυτές. Πάρα αυτά, μέρος των κατά τόπους επισκόπων αλλά και η μεγάλη πλειοψηφία του κατώτερου κλήρου, θα γίνουν ζωοποιό μέρος της Επανάστασης και εμπυχωτές των επαναστατών σε περιόδους κρίσης.

Από την κρατική συγκρότηση -κατά την Επαναστατική περίοδο ως την Οθωνική- η Εκκλησία θα παίζει ενεργό ρόλο τόσο στα πολιτικά όσο και στα κοινωνικά πράγματα. Στις Επαναστατικές Κυβερνήσεις, στις Εθνοσυνελεύσεις, ο κλήρος θα αποτελέσει μέρος των λύσεων, δημιουργώντας όμως και ζητήματα γύρω από το Εκκλησιαστικό ζήτημα, όπως λόγου χάρη την υπακοή ή όχι στο Πατριαρχείο εν Κωνσταντινούπολη. Οι διεργασίες των Εκκλησιαστικών θεμάτων θα απασχολήσουν τόσο τις Επαναστατικές Κυβερνήσεις, όσο τον Καποδίστρια και την Αντιβασιλεία. Το 1833, η Αντιβασιλεία θα δώσει μια πρώτη σοβαρή λύση, διοικητικού τύπου, στο Εκκλησιαστικό ζήτημα, ενώ ο κλήρος επιζητούσε την πνευματική και όχι διοικητική κοινωνία με την Κωνσταντινούπολη, που τελικά θα επιτευχθεί το 1850, έπειτα από πολλές περιπέτειες και συμβιβασμούς από όλες τις πλευρές.

Ουσιαστικά θα δούμε πως ο μοχλός ελέγχου της κοινωνίας κατά την Επανάσταση ως και το 1850 είναι σε μεγάλο βαθμό η Εκκλησία, κάτι που θα καταλάβουν όλοι οι σύγχρονοι πρωταγωνιστές και για αυτό η Εκκλησία θα αποτελέσει το «μήλον της Έριδος» τόσο για τους παράγοντες του Παλαιού καθεστώτος, την Αντιβασιλεία και τους αστούς, όσο για εξωγενείς παράγοντες όπως ο Πατριαρχείο, οι Ρώσοι και οι λοιπές δυνάμεις.

Στην παρακάτω έρευνα θα προσπαθήσω να ερευνήσω όλες τις πτυχές που ανέφερα παραπάνω, με ιδιαίτερη προσοχή, προσπαθώντας να δώσω απαντήσεις στα επιμέρους προβλήματα/ερωτήματα που δημιουργούνται για τον ρόλο της Εκκλησίας στην Επανάσταση του 1821 αλλά και κατά την κρατική συγκρότηση -τον ρόλο των προσώπων αλλά και των θεσμών, τον ρόλο που διαδραμάτισε η Εκκλησία σε αυτό αλλά και τις επεμβάσεις της πολιτείας- μέσα από την βιβλιογραφική έρευνα.

Διαχρονικές Σχέσεις των εν Ελλάδι Επισκοπών με το Οικουμενικό Πατριαρχείο

Τα Εκκλησιαστικά πράγματα στην Προεπαναστατική περίοδο

Από την πτώση της Πόλης και έπειτα το Οικουμενικό Πατριαρχείο αποτελεί τον πνευματικό ηγέτη του Ελληνισμού αλλά και αποκτά το ρόλο του εθνικού άρχοντα-προστάτη των Ελλήνων της Αυτοκρατορίας-Τουρκικού Κράτους και γίνεται κομμάτι του Οθωμανικού-Τουρκικού κράτους. Από την άλλη από την άλωση και μετά ο Πορθητής με διάταγμα αναγνωρίζει και ενθρονίζει νέο Πατριάρχη δίνοντάς του θεσμικό ρόλο χωρίς να περιγράφονται τα ακριβή προνόμια και υποχρεώσεις¹, ο Πατριάρχης αναγνωρίζεται όχι μόνο πνευματικός ηγέτης αλλά και ως διάδοχος των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων, έτσι συγκεντρώνει γύρω του όσους χριστιανούς δεν ήθελα να αφομοιωθούν από το μουσουλμανικό-Οθωμανικό περιβάλλον.

Βλέποντας το εκκλησιαστικό καθεστώς πριν από την Επανάσταση², το Πατριαρχείο ήταν αυτοδιοίκητο. Οι μητροπόλεις της Ελλάδος ήταν ενταγμένες στον πλήρη πνευματικό, διοικητικό και οικονομικό έλεγχο του Πατριαρχείου, όπως και όλες οι Μητροπόλεις της Αυτοκρατορίας. Εξάιρεση αποτελούν οι Βενετοκρατούμενες περιοχές, που υπήρχε ορθόδοξο στοιχείο, όμως Ορθόδοξες Μητροπόλεις στις Βενετοκρατούμενες περιοχές δεν υπήρχαν, διότι Βενετοί δεν επέτρεπαν την παρουσία ορθοδόξων ιερέων και επισκόπων στα εδάφη τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ενώ υπάρχει ο Μητροπολίτης της εκάστοτε Βενετοκρατούμενης περιοχής, να μην εδρεύει σε αυτή αλλά σε άλλη Μητρόπολη που βρισκόταν στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συχνά ένας μητροπολίτης έφερε και τον τίτλο του προέδρου -πάντοτε με εκκλησιαστικό πρόσημο- για την εκάστοτε Βενετοκρατούμενη περιοχή, για

¹ Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπιάς, Προσκήνιο, σελίδα 20

² Η Εθνικιστική Ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική Κοινωνιολογία, Παντελής Λέκκας, Κατάρτι, Αθήνα 1996, σελίδες 115,121.

παράδειγμα ο Μητροπολίτης Εφέσου και Πρόεδρος Ρόδου. Κάπως έτσι ήταν δομημένος ο διοικητικός κορμός της εκκλησίας από τον 8ο αιώνα έως το 1821. Υπήρχαν σχέσεις κοινότητας-γένους. Τα προβλήματα άρχισαν να δημιουργούνται από την ελληνική επανάσταση του 1821 και έπειτα καθώς οι σχέσεις αυτές, άρχισαν να κλονίζονται.

Επανάσταση και η σχέση των Τοπικών Εκκλησιών με το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως την δολοφονία του Κυβερνήτη

Από την αρχή της Επανάστασης του 1821 διακόπηκαν οι σχέσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου με τις Εκκλησιαστικές επαρχίες εν Ελλάδι³. Παρ' όλα αυτά οι Αρχιερείς εν Ελλάδι θεωρούσαν τον εαυτό τους μέρος του Πατριαρχείου και της Μητέρας Εκκλησίας. Την ίδια θέση είχαν και οι Αγωνιστές, αυτό φαίνεται καθώς μέρος της Προσωρινής Διοίκησης, ήταν η Διοίκηση Εκκλησιαστικών Θεμάτων, επίσης και η Γερουσία Ανατολικής χέρσου Ελλάδος θεσπίζει την εφορία της λατρείας⁴. Επιπλέον η Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου το 1822, θα θεσπίσει το Υπουργείου Θρησκείας «Μινιστέριον⁵» με πρώτο Υπουργό τον Αγωνιστή και επίσκοπο Ανδρούσης Ιωσήφ.

Ουσιαστικά η Ανώτατη Εκκλησιαστική Αρχή, ο επίσκοπος Ιωσήφ, μελετώντας προσπαθεί να βρει τρόπο λειτουργίας της Ελλαδικής Εκκλησίας. Η Προσωρινή Διοίκηση είχε καταστήσει σαφές πως ήθελε να διακόψει τις διοικητικές σχέσεις με τον Οικουμενικό Πατριάρχη κατά τη διάρκεια της Επανάστασης και αυτό γιατί στην Σύνοδο του Πατριαρχείου ασκούνταν πιέσεις στην λήψη εκκλησιαστικών αποφάσεων, καθώς ο αφορισμός της επανάστασης μετά τον απαγχονισμό του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε', οι μαζικοί διωγμοί των χριστιανών στα μεγάλα αστικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ανάγκαζαν το Πατριαρχείο να λαμβάνει αποφάσεις κατά

³ Η Διαμόρφωση των Σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας στην Νεότερη Ελλάδα (1821-1852), Κωνσταντίνου Ι. Μανίκα, Εκδόσεις Παρρησία, σελίδα 28

⁴ Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπιάς, Προσκήνιο, σελίδα 23

⁵ Η Αληθινή Ιστορία της Εκκλησίας (1821-1853) 2^η έκδοση (Μια λογοκριμένη μαρξιστική μελέτη από τον Μεσοπόλεμο, Κώστας Απέκας, Εκδόσεις iWrite (σειρά βιβλίων Lux Orbis), σελίδα 183

της Επανάστασης⁶. Έτσι ο επίσκοπος Ιωσήφ, σκέφτηκε αρχικά την δημιουργία Τοπικής Συνόδου που θα απαρτιζόταν από τους τοπικούς αρχιερείς, όμως αυτό θα προσέκρουε στην πραγματικότητα⁷, κι αυτό, γιατί για την δημιουργία τοπικής συνόδου χρειαζόταν η σύμφωνη γνώμη του Πατριαρχείου όπως και για όποια άλλη αλλαγή στο ισχύον καθεστώς. Στο αδιέξοδο αυτό, η προσωρινή λύση θα δοθεί με απόφαση της Β΄ Εθνοσυνέλευσης, στο Άστρος, που αποφασίζεται η πλήρη παύση των σχέσεων του Οικουμενικού Πατριαρχείου με τους Αρχιερείς εν Ελλάδι και η απαγόρευση επικοινωνίας μέσω επιστολών ή εγκυκλίων αλλά και μέσω αντιπροσώπων Αρχιερέων. Στα κείμενα της συνέλευσης φαίνεται καθαρά ο πολιτικός «αφορισμός» του Πατριαρχείου και όχι ο θρησκευτικός-πνευματικός αφορισμός⁸, καθώς στην συνείδηση των Επαναστατημένων Ελλήνων, η Κωνσταντινούπολη είναι το εθνικό κέντρο του ελληνισμού που πρέπει να απελευθερωθεί.

Παρόλα αυτά, η σύσταση Τοπικής Συνόδου ήταν απαραίτητη για την λήψη αποφάσεων αλλά και για την καθημερινή διοίκηση και λειτουργία της Εκκλησίας. Από τις πρώτες μέρες της Επανάστασης, φάνηκε η ανάγκη για σύσταση Συνόδου⁹, καθώς εκκρεμούσε η χειροτονία επισκόπων λόγου χάρη και αυτό διότι πολλοί επίσκοποι πέθαιναν ή θανατώνονταν κατά τη διάρκεια του Αγώνα¹⁰, Έτσι δημιουργήθηκε το πρόβλημα της διαδοχής. Το θέμα της διαδοχής, αφορά την Τοπική Σύνοδο ή την Πατριαρχική, από τη στιγμή που το Πατριαρχείο ήταν υπό Οθωμανικό ζυγό και Τοπική Σύνοδος δεν υπήρχε, πολλοί πρόκριτοι έσπευσαν να ασκήσουν πιέσεις ώστε να χειροτονηθούν πρόσωπα της αρεσκείας τους. Ο Ανδρούσης Ιωσήφ, ως έμπειρος στα εκκλησιαστικά θέματα και στο κανονικό δίκαιο της εκκλησίας είπε «...και γίνη σκέψις πέρι των δικαιωμάτων του Κωνσταντινουπόλεως και της εν Ελλάδι Ιεραρχίας, ούτε χειροτονία χωρούσιν, ούτε εκκλησιασικαί επιτροπαί...»¹¹. Ως ένα μέτρο συμβολικό, της μη

⁶Από τον Johannes Wilhelm August Streit, Γερμανός που εργάζεται στην Κωνσταντινούπολη και από τον Αγγλικανό ιερέα της βρετανικής πρεσβείας R.Walsh, Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπιάς, Προσκήνιο, σελίδα 24

⁷Η Διαμόρφωση των Σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας στην Νεότερη Ελλάδα (1821-1852), Κωνσταντίνου Ι. Μανίκα, Εκδόσεις Παρρησία, σελίδα 28-29

⁸Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπιάς, Προσκήνιο, σελίδα 25

⁹ Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπιάς, Προσκήνιο, σελίδα 25

¹⁰Η Διαμόρφωση των Σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας στην Νεότερη Ελλάδα (1821-1852), Κωνσταντίνου Ι. Μανίκα, Εκδόσεις Παρρησία, σελίδα 33

¹¹Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπιάς, Προσκήνιο, σελίδα 27

λήψης αποφάσεων της Ελλαδικής Εκκλησίας, μέχρι να ξεκαθαρίσει η κατάσταση κατά τον Ανδρούσις Ιωσήφ, ήταν η παύση ακόμη και τον χειροτονιών ιερέων και διακονών¹².

Στην Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρου το 1823 ενώ τέθηκε το θέμα της εκκλησιαστικής αρχής δεν έλαβε καμία ουσιαστική απόφαση ενώ στην Συνέλευση αναφέρθηκαν στο ζήτημα των νέων αιρέσεων εν Ελλάδι. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, καθώς πολλές περιοχές απελευθερώνονταν, στις 12 Ιουλίου 1824 το βουλευτικό αποφάσισε για στις χηρεύσασες Μητροπόλεις και Επισκοπές, πως θα αναλάμβαναν την διοίκηση Αρχιερατικές Επιτροπές, οι οποίες θα αναλάμβαναν ως αρχιερατικοί επίτροποι, κατώτεροι κληρικοί. Αντιδράσεις υπήρξαν από κομμάτι του ανώτερου κλήρου αλλά και από Αγωνιστές, ζητώντας την εγκατάλειψη αυτής της πρακτικής¹³. Έτσι το βουλευτικό και το Εκτελεστικό, έπειτα από πρόταση του Βουλευτικού, αποφάσισε πως τις χηρεύσασες Μητροπόλεις και Επισκοπές θα διορίζονταν ως τοποτηρητές¹⁴ Αρχιερείς/Επίσκοποι που ήταν συνήθως από Επισκοπές περιοχών που δεν είχαν ελευθερωθεί ακόμη και κατέφευγαν στον Επαναστατημένο χώρο. Με αυτή την πρακτική αντιμετωπίστηκαν σύντομα πολλά εκκλησιαστικά θέματα. Ένα από τα σημαντικότερα έργα αυτών των Αρχιερέων ήταν να καταφύγουν στις Επαρχίες τους και να καλέσουν τους πιστούς στα όπλα προς υπεράσπιση της πατρίδας και της πίστεως, έπειτα από εντολή Υπουργού Θρησκείας, Επισκόπου Ίωνα, το 1825 όταν εισέβαλε ο Ιμπραήμ στο Μοριά¹⁵.

Ένα ακόμη γεγονός πιστοποιεί την διατάραξη των σχέσεων Κωνσταντινούπολης-Επισκοπών εν Ελλάδι, η «ανωμαλία στην μνημόνευση». Στην Θεία Λειτουργία, την στιγμή που ο ιερέας ή ο αρχιερέας ψάλλει τα ειρηνικά¹⁶ μνημονεύει τον εκάστοτε

¹² Η Αληθινή Ιστορία της Εκκλησίας (1821-1853) 2^η έκδοση (Μια λογοκριμένη μαρξιστική μελέτη από τον Μεσοπόλεμο, Κώστας Απέκας, Εκδόσεις iWrite (σειρά βιβλίων Lux Orbis), σελίδα 185

¹³ Ο.π., σελίδα 25

¹⁴ Βλέπε Κώστας Απέκας, σελίδα 190

¹⁵ Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιάς, Προσκήνιο, σελίδα 28

¹⁶ Αἱ Θείαι Λειτουργίαι, τῶν ἐν ἁγίοις Πατέρων ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, σὺν τῇ τῶν Προηγιασμένων, μετὰ τοῦ Λυχνικοῦ, Ὁρθοῦ σελίδα 13, καὶ τοῦ Ἱεροδιακονικοῦ, παρὰ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιναίου, Κωνσταντινούπολη, Πατριαρχικὸν Τυπογραφεῖον, 1875, σελίδες 221. Ιερατικόν PDF, Η Θεία Λειτουργία

επίσκοπο ή αρχιεπίσκοπο ή πατριάρχη, ανάλογα με το που ανήκει εκκλησιαστικά. Αυτή η μνημόνευση δείχνει τόσο την διοικητική όσο και στην πνευματική εξάρτηση μεταξύ επισκοπής και πατριαρχείου. Κατά την διάρκεια του Αγώνα αυτή η μνημόνευση έπαψε καθώς ήταν δύσκολη η επικοινωνία του Πατριαρχείου με τις επισκοπές, λόγω των πολεμικών επιχειρήσεων δεν έφταναν ποτέ τα «Ειρηνικά γράμματα»¹⁷ στον Μοριά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι αρχιερείς στην Επαναστατημένη Ελλάδα να μην γνωρίζουν το όνομα του νέου Πατριάρχη και ως εκ τούτου να μην μπορούν να τον μνημονεύσουν. Βέβαια, ο Κωνσταντίνος Οικονόμος¹⁸ αναφέρει πως οι Πατριάρχες απέφευγαν να στέλνουν ειρηνικά γράμματα, επιστολές ή εγκυκλίους στην επαναστατημένη Ελλάδα, υπό τον φόβο εμπλοκής του ονόματός τους σε επαναστατικές ενέργειες καθώς οι Οθωμανοί ήταν πλέον καχύποπτοι και έψαχναν αφορμές για αντίποινα¹⁹.

Παρά το γεγονός των μεγάλων προβλημάτων στις χειροτονίες επισκόπων και στις μνημονεύσεις των Πατριαρχών, που έκαναν φανερό το εκκλησιαστικό πρόβλημα, Αρχιερείς και λαϊκοί εν Ελλάδι θεωρούσαν τις Μητροπόλεις τους και το επαναστατικό κράτος ως κανονικό έδαφος της δικαιοδοσίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Η παραλαβή Αγίου Μύρου²⁰ από το Πατριαρχείο, μάρτυρα την δογματική και εκκλησιαστική ενότητα.

Στην τρίτη εθνοσυνέλευση, διχασμένοι στην Αίγινα και την Ερμιόνη, ενωμένοι στην Τροιζήνα το 1826-1827 προσπάθησε να αντιμετωπίσει το εκκλησιαστικό πρόβλημα. Στη συνέλευση Ερμιόνης συστάθηκε επιτροπή για εκκλησιαστικά θέματα περί των θρησκευτικών και υπέβαλαν δύο σχέδια ο παλαιών Πατρών Γερμανός και ο Δανιήλ Τριπόλεως, σε αυτά τα σχέδια έθιγαν την σχέση των ελληνικών επαναστατημένων μητροπόλεων με το Πατριαρχείο. Η Συνέλευση της Τροιζήνας ανέθεσε την ίδια

¹⁷ (Ειρηνικά γράμματα είναι οι επιστολές που στέλνει το Πατριαρχείο στις Επισκοπές για να ενημερώσει για την εκλογή νέου Πατριάρχη), Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπάς, Προσκήνιο, σελίδα 28

¹⁸ Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπάς, Προσκήνιο, σελίδες 28-29

¹⁹ Το επαληθεύει και ο Κωνσταντίνου, «...Υπό τις συνθήκες διωγμού, που βρέθηκε εξαιτίας της επαναστάσεως, είχε ήδη καταστεί προβληματική και επικίνδυνη, ακόμη και η τυπική επικοινωνία του με τις εκκλησιαστικές επαρχίες της Ελλάδος...», Η Διαμόρφωση των Σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας στην Νεότερη Ελλάδα (1821-1852), Κωνσταντίνου Ι. Μανίκα, Εκδόσεις Παρρησία, σελίδες 29-30

²⁰ Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπάς, Προσκήνιο, σελίδα 28-29

θεματολογία, σε ειδική επιτροπή που απαρτιζόταν από τους μητροπολίτες Κορίνθου Κύριλλος, Τριπόλεως Δανιήλ, Ρέοντος Διονυσίου και Επόσκοποι Ανδρούσης Ιωσήφ και Βρεσθήτης Θεόδωρος.

Στην Γ΄ Εθνοσυνέλευση, ουσιαστικά ανατέθηκε σε ειδική επιτροπή που απαρτιζόταν από αρχιερείς, να συντάξει και να υποβάλει, το 1827 το σχέδιο για την διοίκηση της Ελλαδικής Εκκλησίας, ουσιαστικά τον πρώτο καταστατικό χάρτη, μαζί με τον σχεδιασμό των Σχέσεων Κωνσταντινούπολης και επαναστατημένων επαρχιών. Ο καταστατικός χάρτης²¹ όριζε πως η διοίκηση της Ελλαδικής Εκκλησίας θα απαρτιζόταν από τριμελή ή πενταμελή επιτροπή από αρχιερείς οι οποίοι θα ήταν ανεξάρτητοι από την εκάστοτε πολιτική εξουσία και ως στόχο θα είχαν να αντιμετωπίσουν τα Εκκλησιαστικά θέματα, όπως οι χειροτονίες διακόνων, ιερέων και επισκόπων, οι εφημέριοι και οι μονές. Παρ' όλα αυτά, δεν ειπώθηκε κάτι στον καταστατικό χάρτη για την σχέση της Ελληνικής Εκκλησίας με το Πατριαρχείο. Οι Αρχιερείς, που ήταν και μέλη της επιτροπής, θα γράψουν «...ουκ εγνωρίσαμεν άλλην μητέρα, ειμή την Μεγάλη Εκκλησίαν, ουτ' άλλον Κυρίαρχον, ειμή του Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχην...»²². Έτσι οι Αρχιερείς δηλώνουν πως αυτά είναι προσωρινά μέτρα, για την ομαλή λειτουργία της Ελληνικής Εκκλησίας και πως με την απελευθέρωση θα υπάρχουν σχέσεις εξάρτησης των Ελληνικών Μητροπόλεων με το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Παρόλα αυτά, το μέτρο της προσωρινότητας δεν αφουγκράζονταν κύκλοι διαφωτιστών που απαρτιζόταν κυρίως από Έλληνες της διασποράς. Από την άλλη, πολιτικοί και οπλαρχηγοί της Επανάστασης, δείχνουν τολμηροί και θεωρούν πως η μόνη λύση είναι απελευθέρωση της ίδιας της Κωνσταντινούπολης. Ο καταστατικός χάρτης δεν εφαρμόστηκε ποτέ, καθώς λίγες μέρες αργότερα η Γ΄ Εθνοσυνέλευση θα εξέλεγε τον πρώτο κυβερνήτη της Ελλάδος, Ιωάννη Καποδίστρια. Ο νέος κυβερνήτης είναι βαθιά θρησκευόμενος και δείχνει μεγάλο ενδιαφέρον για τα εκκλησιαστικά πράγματα. Κατ' εντολή του συντάχθηκε πενταμελής επιτροπή με στόχο την διευθέτηση των εκκλησιαστικών πραγμάτων. Την επιτροπή απάρτιζαν ο Αιγίνης Γεράσιμος, Τριπόλεως Δανιήλ, Ταλαντίου Νεόφυτος, Ανδρούσης Ιωσήφ και Δαμαλών Ιωνάς. Η

²¹Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιάς, Προσκήνιο, σελίδα 30

²²Ο.π.

προσωπική γνώμη του κυβερνήτη ήταν πως οι σχέσεις Ελλαδικής Εκκλησίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο έπρεπε να αποκατασταθούν πλήρως και η όποια λύση που θα δίνονταν θα έπρεπε να έχει την σύμφωνη γνώμη του Πατριάρχη.

Πατριαρχική αντιπροσωπεία²³ θα σταλεί στον κυβερνήτη, λίγους μήνες αργότερα μετά την ανάληψη των καθηκόντων του. Αποτελείται από τέσσερις αρχιερείς και τον Πατριαρχικό Πρωτοσύγκελο Αγαθάγγελο, με στόχο την μεταφορά επιστολής του Πατριάρχη προς τον Κυβερνήτη, η οποία θα συνταχθεί υπό την πίεση του σουλτάνου και θα ζητεί ουσιαστικά να λήξει η Επανάσταση και οι επαναστατημένοι να παραδώσουν τα όπλα, ενώ είχε υπογραφεί 6 Ιουλίου 1827 η συνθήκη του Λονδίνου που ουσιαστικά σφράγισε την ανεξαρτησία της Ελλάδος. Η Πατριαρχική επιτροπή θα φτάσει το 1828 στο υπό Οθωμανική κατοχή Ναβαρίνο και ενώ κατευθυνόταν προς την Τρίπολη καλούσαν τον κόσμο να υποταχθεί στον Σουλτάνο. Η αντίδραση του κόσμου ήταν τόσο έντονη που περιγελούσαν την κουστωδία. Ο Καποδίστριας για να προστατεύσει τους απεσταλμένους του Πατριάρχη, ζητά να μην συναντηθούν στην Τρίπολη αλλά στον Πόρο²⁴, στις 21 Μαΐου 1828. Εκεί θα ξεκαθαρίσει με ευγενικό τρόπο στους απεσταλμένους του Πατριάρχη, πως ο Αγώνας δεν μπορεί να σταματήσει ενώ αφουγκράζεται τις ανησυχίες του Πατριάρχη. Ζητάει από τους απεσταλμένους να μεταφέρουν μία δική του επιστολή στο Πατριαρχείο στην οποία θα γράψει την ανάγκη κοινωνίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και τον πλήρη σεβασμό του προς την Αγιότητά του Πατριάρχη²⁵. Αργότερα ο Καποδίστριας θα δηλώσει στον Άγγλο ναύαρχο Κόρδιγκτον, πως οι Έλληνες έπειτα από τον αγώνα για ελευθερία δεν θα μπορούσαν να γίνουν και πάλι υπήκοοι του Σουλτάνου, για αυτό και γι' αυτό απέρριψε ευγενικά την Πατριαρχική Επιστολή²⁶. Κατόπιν δεν θα υπάρξει περαιτέρω επικοινωνία κυβερνήτη-Πατριαρχείου.

²³Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπιάς, Προσκήνιο, σελίδες 31-32

²⁴ Η Αληθινή Ιστορία της Εκκλησίας, Κώστας Απέκας, Lux Orbis, σελίδα 200

²⁵«...παρακαλέσωμεν την Υμετέραν Παναγιώτητα να μας χαρίση τας Ευλογίας της υμετέρας Πίστεως...», Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπιάς, Προσκήνιο, σελίδα 32

²⁶ Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία, Γιώργος Θ. Πριντζιπιάς, Προσκήνιο, σελίδα 32

Στις 3 Φεβρουαρίου 1830 με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, η Ελλάδα θα γίνει ανεξάρτητο κράτος. Μερικούς μήνες αργότερα, τον Αύγουστο του 1830, ο Πατριάρχης θα πεθάνει και θα εκλεχθεί ο Κωνσταντίνος Α΄, γνωστός ο από Σινάιου. Ο νέος Πατριάρχης θα στείλει επιστολή προς τον κυβερνήτη θριαμβολογώντας για την ανεξαρτησία του Ελληνικού κράτους και θα εκφράζει την επιθυμία του να επιλύσει το εκκλησιαστικό θέμα. Ο Καποδίστριας με τη σειρά του, βλέπει το γεγονός της επιστολής θερμά και ενημερώνει το νέο Πατριάρχη πως σύντομα θα σταλεί αντιπροσωπεία στο Φανάρι από Ελλαδίτες Αρχιερείς. Την επιστολή ανέλαβε να μεταφέρει ο μητροπολίτης Ρέοντος και Πρασιών Διονύσιος, όμως λόγω της δολοφονίας του κυβερνήτη ματαιώνεται η αποστολή.

Κανείς δε γνωρίζει τι λύση θα είχε δοθεί, εάν η επιστολή του Καποδίστρια έφτανε στα χέρια του Οικουμενικού Πατριάρχη. Εικάζουμε, αφού γνωρίζουμε πως και ο Πατριάρχης Κωνσταντίνος Α΄ αλλά και οι απεσταλμένοι Αρχιερείς του Καποδίστρια έδειχναν σεβασμό στο Κανονικό Δίκαιο της Εκκλησίας, στους ιερούς κανόνες της Αγίας Εκκλησίας, θα δινόταν από το Πατριαρχείο η Αυτονομία της Ελληνικής Εκκλησίας, υπό την εποπτεία του Οικουμενικού Πατριάρχη.

Οι διαχρονικές σχέσεις Εκκλησίας-Πολιτείας

Ο ρόλος της Εκκλησίας με την εκάστοτε Πολιτεία, είναι διαφορετική ανάλογα με τον χώρο-χρόνο. Στην Βυζαντινή/Ρωμαϊκή περίοδο, υπάρχει ένα «πάντρεμα» της κοσμικής με την εκκλησιαστική-πνευματική εξουσία, καθώς ο Ρωμαίος Αυτοκράτορας ασκεί και την κοσμική αλλά και την πολιτική εξουσία. Κατά την Οθωμανική περίοδο δημιουργείται ένας ιδιότυπος καισαροπαπισμός²⁷, η εκκλησία γίνεται ένα άμεσο και απόλυτα ελεγχόμενο κρατικό όργανο που αλληλεπιδρά με την κοσμική εξουσία και ασκεί ένα είδος κοσμικής εξουσίας στο Ρούμ Μιλέτ, ενώ στον νεοελληνικό κράτος της Βαυαρικής περιόδου, η Πολιτεία θα κυριαρχήσει απόλυτα έναντι της Εκκλησίας, ουσιαστικά οι ιερείς θα γίνουν όργανα της καλλιέργειας της εθνικής-κρατικής συνείδησης.

Κατά την Βυζαντινή περίοδο δεν υπάρχει σχέση εκκλησίας-πολιτείας όπως την ξέρουμε σήμερα, αλλά ουσιαστικά υπάρχουν δύο διακονίες, η πολιτική και η εκκλησιαστική (ιερατική/πνευματική)²⁸. Στην εκκλησιαστική διακονία συγγέονταν δύο δρώντες με ένα σώμα, ο λαός του Θεού και λαός της Εκκλησίας (ιερείς και πιστοί). Δηλαδή δεν υπάρχουν δύο εξουσίες με την κοσμική-νεωτερική έννοια αλλά για εξουσίες-διακονίες, με την εκκλησιαστική έννοια της διακονίας, δηλαδή ομόνοια και συνεργασία για την σωτηρία του λαού του Θεού, δοξάζοντας το μεγαλείο της Εκκλησίας. Βέβαια στο πλαίσιο αυτό, ο Αυτοκράτορας ως «πιστός εν Χριστώ» και «χρηστού Κυρίου», ήταν μια αυθεντία²⁹ που επιβαλλόταν στην Εκκλησία.

Το ίδιο μοτίβο θα επικρατεί και κατά την Οθωμανική περίοδο με την μόνη διαφορά πως στο Οθωμανικό κράτος, η Εκκλησία και ο Πατριάρχης αποκτά διπλό ρόλο³⁰ και πλήθος προνομίων που του δίδονται από τον Μωάμεθ τον Πορθητή λίγο μετά την Άλωση³¹. Ασκή και τις δύο διακονίες, που ασκούσαν στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία, στους Ορθόδοξους υπόδουλους πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πλέον

²⁷ Ιστορία των Σχέσεων Εκκλησίας-Πολιτείας στην Ελλάδα, Νίκου Γρ. Ζαχαρόπουλου, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1991, σελίδα 73

²⁸ Εκκλησία και Πολιτεία στην Ορθόδοξη Παράδοση, πρεσβυτέρου Γεωργίου Δ. Μεταλληνού, Εκδόσεις Αρμός, σελίδα 55

²⁹ Βλέπε Νίκου Γρ. Ζαχαρόπουλου, σελίδα 65

³⁰ Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, Γιάννη Κορδάτου, Διεθνούς Επικαιρότητας, σελίδα 65

³¹ Βλέπε Νίκου Γρ. Ζαχαρόπουλου, σελίδα 69

ο Πατριάρχης δεν είναι απλά ένας Θρησκευτικός ηγέτης, αλλά είναι και ο υπεύθυνος του «Ρουμ μιλέτ». Ασκεί και την διακονία της πολιτικής -ουσιαστικά επιβλέπει τους χριστιανικούς πληθυσμούς και αποτρέπει τις εξεγέρσεις- και την εκκλησιαστική διακονία -δηλαδή τα ιερατικά/πνευματικά καθήκοντα.

Κατά την Επαναστατική περίοδο ο κατώτερος κλήρος θα παίζει τον ρόλο του αφυπνιστή των επαναστατημένων ενώ ο ανώτερος κλήρος σε τοπικό επίπεδο θα πάρει θέση υπέρ της Επανάστασης. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄ θα αφορίσουν³² τις ιδέες της Επανάστασης, παρόλα αυτά μετά την εκδήλωση της Επανάστασης και μετά τις πρώτες επιτυχίες, ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ και η Υψηλή Πύλη διέταξαν την σφαγή των χριστιανών Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης και του απαγχονισμού του Πατριάρχη³³.

Από την Επανάσταση ως και την δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια, ο εκκλησιαστικός παράγοντας θα είναι συμπληρωματικός στον εθνικό μηχανισμό, χωρίς όμως να δίνεται κάποια λύση στο εκκλησιαστικό ζήτημα³⁴.

Με τον ερχομό της Βαυαροκρατίας, η αντιβασιλεία θα επιβάλει την Πολιτειοκρατία στην Εκκλησία³⁵. Δηλαδή, επίλυση στο εκκλησιαστικό θέμα και στις σχέσεις Ελλαδικής Εκκλησίας και Πατριαρχείου Κων/πολης, δεν δόθηκε με βάση του Ιερούς Ρωμαϊκούς (Βυζαντινούς) Κανόνες, αλλά κατά τα πρότυπα των Δυτικό-Ευρωπαϊκών Εκκλησιών. Η Εκκλησία υποδουλώνεται στο Κράτος, καθώς πλέον ο Βασιλιάς είναι η Κεφαλή της Εκκλησίας και όχι κάποιος αρχιερέας -ιδιαίτερα, υπήρχε Αρχιεπίσκοπος, ο οποίος όμως ασχολούνταν με τα δογματικά και ιερατικά θέματα της εκκλησίας, καθώς για τα διοικητικά ο Βασιλιάς διορίζε Επιτροπο ο οποίος είχε υπερεξουσίες³⁶-, καθιστώντας την Εκκλησία «εξάρτημα» του κρατικού μηχανισμού.

³² Η Διαμόρφωση των Σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας στην Νεότερη Ελλάδα (1821-1852), Κωνσταντίνου Ι. Μανίκα, Εκδόσεις Παρρησία, σελίδα 28-30

³³Frazer, Charles (1969). The Orthodox Church and Independent Greece, 1821-1853. Cambridge University press, σελίδα 27

³⁴ Γ.Δ. Μεταλληνού, «Κων/νος Οικονόμος προς Τιτώφ -Περί του Ελλαδικού αυτοκεφάλου», στον Τόμο ΦΙΛΙΑ εις Κων. Μπόννη, Θεσσαλονίκη 1989, σελίδες 356-358, το αυτό 380

³⁵ Νίκος Γρ. Ζαχαρόπουλο, Ιστορία των σχέσεων Εκκλησίας-Πολιτείας στην Ελλάδα, τεύχος Α΄, Θεσσαλονίκη, 1985, σελίδα 129

³⁶ Διακήρυξη του Αυτοκέφαλου της Εκκλησίας της Ελλάδος, άρθρο 6 και 7

Η Βαυαρική Αντιβασιλεία με πρωτεργάτη τον Μάουρερ (προτεστάντης με νομική κατάρτιση που απέκτησε στην Ναπολεόντια Γαλλία)-(Υπουργό δικαιοσύνης και Εκκλησιαστικών), θα άρχισει τις συζητήσεις για το μέλλον της Εκκλησίας αντλώντας ιδέες από τον διάλογο με Κοραϊκούς αλλά και τις απόψεις του ίδιου του Κοραή αλλά και από πλήθος αρχιερέων που ανησυχούσαν για το μέλλον της Εκκλησίας λ.χ. τον Θεόκλητο Φαρμακίδη³⁷. Ο Μάουρερ θα συμβουλευτεί λόγιους και ιερείς της εποχής ώστε να συντάξει τον καταστατικό χάρτη της Εκκλησίας. Ο Φαρμακίδης θα αποτελέσει βασικό σύμβουλο του Μάουρερ για την δημιουργία του καταστατικού χάρτη, πιστεύοντας πως η Ανεξάρτητη Ελλάδα, χρειάζεται και Ανεξάρτητη Εκκλησία³⁸.

Δύο κινδύνους έβλεπε ο Μάουρερ στην ισχύουσα λειτουργία της Εκκλησίας. Πρώτον, καθώς ο κλήρος ήταν φτωχός, και εξουθενωμένος από την Επανάσταση, είχε διαφθαρεί και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να κάνει εκπτώσεις και παρατυπίες στα καθήκοντά του. Επίσης λόγω της καθοδήγησης -μετά την Επανάσταση και την αποκοπή των σχέσεων με το Πατριαρχείο- ο κλήρος χρειαζόταν έναν καθοδηγητή που θα ενισχύει τον θεσμό την βασιλείας και το ίδιο το κράτος, διότι όπως αναφέρει και ο Όθωνας σε επιστολή³⁹ προς τον πατέρα του, ο κλήρος ήταν τόσο επικίνδυνος που μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο της εξουσία του κοσμικού άρχοντα του κράτους. Ο δεύτερος κίνδυνος για τον Μάουρερ ήταν η επέμβαση τρίτων στα του Κράτους μέσω της Εκκλησίας. Λόγου χάρη, ο διορισμός του Οικουμενικού Πατριάρχη γινόταν από τον Σουλτάνο και το ίδιο το Πατριαρχείο έδρευε σε ξένο έδαφος -εχθρικό- πράγμα που καθιστά αδύνατη την θρησκευτική αυτονομία του Πατριάρχη⁴⁰. Επίσης ο Μάουρερ, εξίσου κακό-έβλεπε την ομόδοξη Ρωσική Αυτοκρατορία, καθώς πολλοί αρχιερείς έβλεπαν τον ομόδοξο Τσάρο ως σωτήρα και συνεχιστή της Βυζαντινής παράδοσης. Θα μπορούσε να οδηγήσει σε έμμεση πολιτική εμπλοκή της Ρωσίας στα Ελληνικά πράγματα.

³⁷ Ορθόδοξος Εκκλησία και Ελληνική Ανεξαρτησία 1821-1852, Charles A. Frazee, Εκδόσεις Δόμος, σελίδα 137

³⁸ Το ίδιο

³⁹ Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 143

⁴⁰ Ο.π. σελίδα 138

Για την αντιβασιλεία και τον Μάουρερ, η Εκκλησία θα πρέπει να είναι στην υπηρεσία του Κράτους και του Βασιλιά. Πρότυπο Εκκλησίας, έχει αυτό που ισχύει στην πατρίδα του Βαυαρία⁴¹, δηλαδή η κοσμική εξουσία κυριαρχεί στην θρησκευτική. Ο Μονάρχης είναι «Ελέω Θεού», αρχηγός της Εκκλησίας «Υπέρτατος Επίσκοπος»⁴² και η όποια επικοινωνία των Επισκόπων με την Ρώμη, γίνεται μέσω του Βασιλιά.

Για αυτούς τους λόγους, ο Μάουρερ επικοινωνεί με τους επισκόπους εν Ελλάδι και ζητά την γνώμη τους μέσω ερωτηματολογίων, στο πλαίσιο εργασιών της Εκκλησιαστικής επιτροπής που αρχίζει τον Απρίλιο του 1833⁴³ και τελειώνει στις 2 Μαΐου του ίδιου έτους. Έτσι έπειτα από δύο περίπου μήνες και μετά από ανάλυση όσων προέκυψαν από τις εργασίες της Εκκλησιαστικής Επιτροπής, εν ονόματι του Βασιλέως θα εκδοθεί ο νέος καταστατικός χάρτης της Εκκλησίας της Ελλάδος, στις 23 Ιουλίου του 1833⁴⁴ και θα αποτελείται από 25 άρθρα.

⁴¹ Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 139

⁴² Ο.π.

⁴³ Ο.π.

⁴⁴ Ο.π. σείδα 147

Καταστατικός Χάρτης του 1833 ως το Αυτοκέφαλο του 1850

Καταστατικός Χάρτης του 1833

Το άρθρο 1 του Καταστατικού Χάρτη που θα εκδοθεί από την Κυβέρνηση εν ονόματι του Βασιλέως στις 23 Ιουλίου του 1833, θα αναφέρει πως η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία του Βασιλείου της Ελλάδος, έχει ως ανώτερο διοικητικό άρχοντα τον εκάστοτε Μονάρχη, ενώ δογματικά ανήκει στις Ανατολικές Ορθόδοξες Εκκλησίες⁴⁵.

Στο άρθρο 2, αναφέρεται και πάλι η κυριαρχία του Μονάρχη, που ασκείται μέσω της Διαρκής Ιεράς Συνόδου⁴⁶ του Βασιλείου της Ελλάδος.

Στο άρθρο 3, αναφέρεται στο ποιοι και πως θα συμμετέχουν στην Ιερά Σύνοδο και αναφέρει πως θα υπάρχει ένας πρόεδρος και δύο σύμβουλους (ή αλλιώς κυβερνητικούς επιτρόπους-που δεν θα ήταν κατ'ανάγκη ανώτεροι κληρικοί)⁴⁷. Τα επόμενα άρθρα αναφέρονται στην τοποθέτηση ή αλλαγή των μελών της Συνόδου και σε άλλα θέματα διαδικαστικού τύπου.

Το άρθρο 6, αναφέρεται στον βασιλικό επίτροπο και στον γραμματέα, οι οποίοι θα λαμβάνουν μέρος στις Συνόδους και όταν απουσιάζουν, η όποια απόφαση της Συνόδου θα είναι άκυρη⁴⁸, στο επόμενο άρθρο (7), αναφέρονται τα ακριβή καθήκοντα των παραπάνω.

Το άρθρο 10 της Διακήρυξης του 1833, αναφέρει τα εσωτερικά ζητήματα που αφορούν αποκλειστικά το ιερατείο και είναι λόγου χάρη, δογματικά θέματα, θέματα λατρείας, κατήχηση και η φροντίδα των ναών και η υπακοή των ιερέων σε δογματικά θέματα. Στα επόμενα άρθρα καθορίζονται οι ευθύνες για την διατήρηση του δόγματος αλλά και τα καθήκοντα εκάστου μέλους της Εκκλησίας. Υπογραμμίζεται πως η προσπάθεια

⁴⁵Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 147

⁴⁶Ο.π.

⁴⁷Ο.π.

⁴⁸Ο.π., σελίδα 148

προσηλυτισμού⁴⁹ είναι απαγορευμένη και καθήκον του κλήρου είναι η επαγρύπνηση για την διατήρηση της πίστης του λαού.

Στο άρθρο 16, αναφέρεται με αυστηρότητα πως οι αρχιερείς είναι στη απόλυτη υπηρεσία και έλεγχο⁵⁰ της Συνόδου, καθώς η κυβέρνηση θα αποφασίζει τον αριθμό των επισκόπων, την συμμετοχή τους ή όχι στην Σύνοδο, την μετάθεση, παύση ή αργία ενός αρχιερέα. Επιπλέον, αναφέρεται πως ο κλήρος είναι στην διάθεση των κοσμικών δικαστηρίων σε περίπτωση παραπτώματος. Τέλος, απαγορεύεται η οποιαδήποτε επικοινωνία του κλήρου, με εξωτερικούς παράγοντες (εκκλησιαστικούς και μη) χωρίς να ενημερώσει την Κυβέρνηση.

Με το άρθρο 24 της Διακήρυξης του 1833, οι Αρχιερείς αναγκάζονται εκτός της Ιεράς Συνόδου, να μνημονεύουν και τον Βασιλιά⁵¹. Έτσι η Εκκλησία προσαρμόζεται στο Κρατικό τυπικό (αγιασμός, παρελάσεις ορκωμοσίες και στέψη του Βασιλιά)⁵², η Εκκλησία αποκτά εθνικά χαρακτηριστικά και ο ρόλος της εμβαθύνει, καθώς ο κατώτερος κλήρος αποκτά τον ρόλο του ληξιαρχου⁵³ -αναλαμβάνει την καταγραφή των γεννήσεων και των θανάτων και των βαπτίσεων και των γάμων-. Ο ανώτερος κλήρος ταυτίζεται με την Ιερά Σύνοδο και η Ιερά Σύνοδος με την Εκκλησία, πλέον η Εκκλησία αποκτά κανονική εξουσία, καθώς ο λαός είναι το υποκείμενο που το κράτος μέσω της Εκκλησίας ελέγχει και καλλιεργεί την εμπιστοσύνη του λαού προς το Κράτος⁵⁴.

Τα άρθρα στο σύνολό τους όπως αναφέραμε είναι 25 και ουσιαστικά σε όλα τα άρθρα υπογραμμίζεται η επικράτηση της Πολιτείας έναντι της Εκκλησίας⁵⁵. Η βασική άποψη για την εργαλειοποίηση της Εκκλησίας και η ένταξή της στο Κράτος είναι η εξής: «Η θρησκεία είναι μέσο καθοδήγησης του λαού ώστε να υπακούει στο νόμο και την πολιτική εξουσία μέσω της Εκκλησίας»⁵⁶.

⁴⁹ Ο.π.

⁵⁰ Ο.π.

⁵¹ Εκκλησία και Πολιτεία στην Ορθόδοξη Παράδοση, πρεσβυτέρου Γεωργίου Δ. Μεταλληνού, Εκδόσεις Αρμός, σελίδα 61

⁵² Εκκλησία και Πολιτική, Ιωάννης Σ. Πέτρου, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1992, σελίδες 149-150

⁵³ Το ίδιο

⁵⁴ Το ίδιο

⁵⁵ Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 148-149

⁵⁶ Ο.π., σελίδα 153

Ο εκπρόσωπος των Άγγλων στην Ελλάδα, λόρδος Ντόουκινς, ανέφερε στο Υπ.Εξ. της Αγγλίας πως βάση του Νέου Καταστατικού Χάρτη, το Οικουμενικό Πατριαρχείο θα έπαινε να εισπράττει εισφορές από τις επισκοπές της Ελλάδος⁵⁷. Εισφορές που κατά τον Ντόουκινς ουσιαστικά κατέληγαν στο θησαυροφυλάκιο του Σουλτάνου στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι, από την άλλη πλευρά το Πατριαρχείο δεν θα αναγνώριζε την όποια λύση, εξαιτίας της παύσης των οικονομικών εισφορών.

Από την πλευρά των Γάλλων⁵⁸, ο βαρόνος Φόρθ Ρουάν πίστευε πως ουσιαστικά ο Καταστατικός Χάρτης εξασφάλιζε την πολιτική και θρησκευτική ανεξαρτησία της Ελλάδος, παρόλα αυτά θεωρούσε πως έγινε βιαστικά.

Τέλος, ο εκπρόσωπος της Ρωσίας Κατακάζης⁵⁹, βλέποντας πως ο Νέος Καταστατικός Χάρτης περιορίζει της Ρωσική επιρροή στην Ελλάδα μέσω της Εκκλησίας, διαμήνυε πως η αποκοπή από το Οικουμενικό Πατριαρχείο ήταν μεγάλο λάθος.

Από τον Καταστατικό Χάρτη, οι Έλληνες επίσκοποι φαίνεται να είναι δυσαρεστημένοι, καθώς δεν κέρδιζαν ουσιαστικά τίποτε, αντίθετα έγιναν «το παιδί για τα θελήματα»⁶⁰ στην υπηρεσία του Κράτους. Οι επισκοπές θα χωριστούν κατά τα πρότυπα των νομαρχιών -η χώρα χωρίστηκε σε δέκα διοικητικές περιοχές/ νομαρχίες κατά τα πρότυπα τις Γαλλίας αποφασίστηκε τα όρια των επισκοπών να χωριστούν κατά τα πρότυπα των μοναρχιών-⁶¹. Οι επισκοπές ήταν δέκα και κάθε επισκοπή θα είχε έναν Επίσκοπο με την έδρα του επισκόπου να βρίσκεται στην εκάστοτε πρωτεύουσα νομού και ο τίτλος που θα έφερε ο επίσκοπος θα ήταν αυτό του νομού. Όμως επειδή το 1833 υπήρχαν περίπου σαράντα επίσκοποι στην Ελλάδα -επειδή πολλοί επίσκοποι από την Οθωμανική Αυτοκρατορία με την απελευθέρωση ήρθαν στην «ελεύθερη Ελλάδα»- τους δόθηκε μια προσωρινή έδρα και διατηρούσαν τον τίτλο του επισκόπου. Όλοι αυτοί -οι σαράντα- ήταν απλοί επίσκοποι ενώ ο «Ένας» αναγνωρισμένος επίσκοπος την

⁵⁷ Ο.π., σελίδα 149

⁵⁸ Ο.π., σελίδα 150

⁵⁹ Το ίδιο

⁶⁰ Ο.π., σελίδα 152

⁶¹ Ο.π., σελίδα 156

επαρχίας, φέρει τον τίτλο του Μητροπολίτη⁶² -δηλαδή του ανώτερου και επίσημου εκπροσώπου επισκόπου στην εκάστοτε επαρχία-. Με το πέρασμα του χρόνου και τον θάνατο των επισκόπων, δεν θα ανανεώνονταν οι θέσεις τους και θα έμεναν μόνο οι δέκα επίσκοποι/μητροπολίτες.

Αφού με τον Νέο Καταστατικό Χάρτη η Αντιβασιλεία ελέγχει πλήρως την Εκκλησία, ήρθε η στιγμή να περάσουν στον Κρατικό έλεγχο και τα μοναστήρια. Κατά την διάρκεια της Επανάστασης πολλές μονές καταστράφηκαν -καθώς ήταν πεδία μάχης-, άλλα έπαθαν μεγάλες ζημιές ενώ αρκετά ερημώθηκαν καθώς πολλοί μοναχοί υποστήριζαν ενεργά τον Απελευθερωτικό Αγώνα. Στις 25 Σεπτεμβρίου του 1833 η Αντιβασιλεία θα εκδώσει νόμο⁶³ βάση του οποίου όσες μονές είχαν λιγότερους από έξι μοναχούς θα έκλειναν -ενώ με απόφαση της Συνόδου όσες μονές είχαν λιγότερους από τρεις μοναχούς θα έκλειναν-, ακόμη όσες μονές είχαν υποστεί σοβαρές καταστροφές ανεξάρτητα από τον αριθμό των μοναχών θα έκλειναν. Με το μέτρο αυτό η Κυβέρνηση της Αντιβασιλείας έκλεισε όλα τα μικρά μοναστήρια της Ελλάδας, ο αριθμός των μοναστηριών που έκλεισαν φτάνει τα 412⁶⁴ -φυσικά την περιουσία των μοναστηριών που έκλειναν απαλλοτριώνει το Ελληνικό Κράτος. Οι παραπάνω ενέργειες οδήγησαν τους 2000 μοναχούς να εγκατασταθούν σε 148 μοναστήρια σε όλη την Ελλάδα και την Κυβέρνηση να αποκτήσει αρκετά στρέμματα γης από την απαλλοτρίωση της μοναστικής περιουσίας. Τα 148 μοναστήρια που θα λειτουργούσαν, θα φορολογούνταν από την τοπική αυτοδιοίκηση αλλά και από την κεντρική κυβέρνηση⁶⁵, ενώ η εκτίμηση της μοναστικής περιουσίας και της φορολόγησης θα γίνονταν από ιδιώτες εκτιμητές του δημοσίου, οι οποίοι πολλές φορές τους εκμεταλλεύονταν . Το 1838 η Κυβέρνηση θα αποφασίσει πως το φορολογικό σύστημα των μονών είναι ασύδοτο και εκμεταλλεύονταν οι μονές, για αυτό θα επιβάλει φορολόγηση κατευθείαν από το Υπουργείο Οικονομικών -χωρίς εκτιμητές ιδιώτες που μισθώνονταν από το δημόσιο-.

Με την εφαρμογή του Νέου Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος, η Αντιβασιλεία περίμενε πως θα γίνει αυτή η κατάσταση αποδεκτή από το Οικουμενικό

⁶² Ο.π., σελίδα 157

⁶³ Ο.π., σελίδα 156

⁶⁴ Το ίδιο

⁶⁵ Το ίδιο

Πατριαρχείο, πράγμα που δεν έγινε. Επιπλέον, ο Καταστατικός Χάρτης εμπεριείχε πολλά θετικά και αρνητικά, σίγουρα όμως έβαλε τάξη στα διοικητικά και οικονομικά πράγματα της Εκκλησίας. Βέβαια, ουσιαστικά η Εκκλησία υποτάχθηκε πλήρως στην θέληση του κράτους. Τώρα, κλήρος και λαός, εντός και εκτός της χώρας ζητούν αποκατάσταση των σχέσεων με το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Η Ελληνική Εκκλησία κατά την περίοδο του Καταστατικού Χάρτη του Μάουρερ και το Σύνταγμα του 1844

Από τους πρώτους μήνες λειτουργίας της Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, θα τεθούν δύο άξονες⁶⁶, αρχικά ο επαναπροσδιορισμός της Εκκλησιαστικής ζωής στο πλαίσιο του Έθνους/Κράτους και δεύτερον να περιοριστεί η όποια συνομιλία ή επέμβαση εξωτερικών παραγόντων (εκκλησιαστικών ή κρατικών), βέβαια στο πλαίσιο του δεύτερου σκοπού, εκτός από τους προφανείς στόχους -περιορισμό ρωσικής επιρροής και περιορισμό του Οικουμενικού Πατριαρχείου και του Σουλτάνου- περιλαμβάνονταν οι Ρωμαιοκαθολικοί της Ελλάδος και οι Άγγλοι προτεστάντες ιεραπόστολοι.

Η πρώτη Εγκύκλιος⁶⁷ της Ιεράς Συνόδου αφορούσε τον έλεγχο των μετακινήσεων των μοναχών στην Ελληνική επικράτεια, καθώς πολλές φορές εμφανίζονταν μοναχοί σε διάφορα μέρη της επικράτειας με λείψανα αγίων και θαυματουργές εικόνες μαζεύοντας προσφορές για τα μοναστήρια από τα οποία μόναζαν. Με Εγκύκλιο της Ιεράς Συνόδου, για να κηρύξει ένας μοναχός εκτός μοναστηριού, θα έπρεπε να έχει την άδεια του εκάστοτε τοπικού Επισκόπου. Ουσιαστικά η Αντιβασιλεία προσπάθησε να ελέγξει την μοναστική περιουσία, κάνοντας το πρώτο βήμα με το κλείσιμο όσων μονών δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις που είχε θέσει η Ιερά Σύνοδος. Μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1834 είχαν κλείσει πολλές μονές που δεν πληρούσαν τα αριθμητικά κριτήρια, με τις περιουσίες τους να περνούν σε ειδικό ταμείο που ιδρύθηκε για την διαχείριση αυτών των περιουσιών, με στόχο να ενισχυθούν ιεροί ναοί, μονές αλλά και η δημόσια παιδεία. Οι επιθεωρητές⁶⁸ του Μάουρερ, μετά από ενδελεχείς ελέγχους θα δηλώσουν πως τα έσοδα των μονών άγγιζαν τις 600.000 δραχμές τον χρόνο και μεγάλο μέρος αυτών πήγαιναν σε «βοήθεια» συγγενικών προσώπων των μοναχών. Πλέον τα έσοδα θα διοχετεύονταν σε πραγματικές ανάγκες του κράτους και της κοινωνίας. Το 1835 στην

⁶⁶ Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 161

⁶⁷ Το ίδιο

⁶⁸ Ο.π., σελίδα 162

Ελλάδα υπήρχαν 82 μοναστήρια (αριθμός μεγάλος για τον πληθυσμό της χώρας)⁶⁹ ενώ το 1840 θα αριθμούν σε 128 με 1.646 μοναχούς.

Η Αντιβασιλεία γνώριζε πως οι μονές ήταν φίλα προσκείμενες προς την Ρωσία και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, για αυτό προσπάθησε να ελέγξει πλήρως τον τρόπο λειτουργίας. Τα περισσότερα βασιλικά διατάγματα για τις μονές, είχαν ως στόχο το «ψαλίδισμα» των προνομίων που είχαν. Η Κυβέρνηση θα θέσει κριτήρια⁷⁰ για την διοίκηση των μοναστηριών, λόγου χάρη για την εκλογή ηγουμένων, την αναφορά για την κινητή και ακίνητη περιουσία των μονών, δηλαδή τα ημερήσια έσοδα-έξοδα, τον αριθμό, την ηλικία των μοναχών και την εθνική τους καταγωγή. Οι αναφορές αυτές θα γίνονταν γραπτά και θα επικυρώνονταν από τον πολιτικό διοικητή της εκάστοτε επαρχίας και θα στέλνονταν στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών. Ακόμη, απαγορεύονταν να τελούνται γάμοι και βαπτίσεις στα μοναστήρια. Ακόμη προς το τέλος του 1834, με νέο νόμο η Κυβέρνηση αποφάσισε πως η πλεονάζουσα μοναστική περιουσία θα περνά στο κράτος, υπέρ της Εκκλησίας⁷¹. Ο Άγγλος περιηγητής William Mure⁷² σε επίσκεψή του στην Ελλάδα το 1838, θα γράψει πως η κοινή γνώμη δεν βλέπει θετικά τους μοναχούς και τις μονές, κάτοικοι της Ήλιδας θα αποκαλέσουν τους μοναχούς «κηφήνες» που η Ελλάδα πρέπει να απαλλαγθεί από αυτούς.

Τα γυναικεία μοναστήρια δεν θα ξέφευγαν από το βλέμμα του Μάουρερ, με τον αριθμό τους να αγγίζει τα 18 ως 40 -ανάλογα τις πηγές της εποχής (οι οποίες δεν συμφωνούν)- και όλα με μικρό αριθμό μοναχών. Με διάταγμα, στις 25 Φεβρουαρίου του 1834⁷³, όλες οι μοναχές θα συγκεντρωθούν σε 3 μοναστήρια -Πελοπόννησο, Αθήνα και Θήρα-, ενώ τις περιουσίες των γυναικείων μονών θα διαχειρίζονταν όπως των ανδρικών μονών. Ο αριθμός των 42 μοναχών ήταν το κλειδί για να παραμείνει ανοικτό ένα μοναστήρι και με διάταγμα οι μοναχές κάτω των 40 ετών μπορούσαν να αποδεσμευτούν από τους όρκους τους. Ο τοπικός επίσκοπος και ο νομάρχης θα ήταν υπεύθυνοι για την επίβλεψη των μονών ενώ η Ιερά Σύνοδος θα τοποθετούσε έναν σε

⁶⁹Το ίδιο

⁷⁰ Το ίδιο

⁷¹ Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 163, υποσημείωση 4

⁷² Ο.π., σελίδα 163

⁷³ Ο.π., σελίδα 163-164

κάθε γυναικείο μοναστήρι και έναν οικονόμο ώστε να υπηρετεί τις κοσμικές ανάγκες της μονής. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω μέτρων, υπήρξε το κλείσιμο των μονών σε Αττική και Πελοπόννησο αλλά και το άνοιγμα μονής στην Αίγινα -που πληρούσε όλες τις προϋποθέσεις-.

Μέτρα για να αντιμετωπιστούν και άλλα εκκλησιαστικά ζητήματα πάρθηκαν από την Σύνοδο, με απόφασή της σε κάθε νομό θα τοποθετούνταν βοηθοί επίσκοποι, πρωτοσύγκελος -ως σύμβουλος του Επισκόπου- και αρχιδιάκονος -ως γραμματέας του Επισκόπου-. Ακόμη μέτρα πάρθηκαν και για τις χειροτονίες, καθώς για να χειροτονηθεί ιερέας, ο Επίσκοπος θα έπρεπε να πάρει πρώτα άδεια από την Ιερά Σύνοδο -όπου με την σειρά της απαιτούσε εχέγγυα για το ήθος και το ύφος του αιτούντος λαϊκού⁷⁴. Ακόμη με Βασιλικά Διατάγματα, απαγορεύονταν οι χειροτονίες σε άτομα που κατάγονταν από Οθωμανική Αυτοκρατορία ή τα Ιόνια νησιά. Το ίδιο διάταγμα, απαγόρευε σε ιερείς που δεν προέρχονταν από την «ελεύθερη» Ελλάδα, να αποδείξουν την γνησιότητα της χειροτονίας ώστε να λάβουν την συγκατάθεση της Ιεράς Συνόδου ώστε να ακούν τα ιερατικά τους καθήκοντα εντός της Ελληνικής Επικράτειας. Ακόμη το ίδιο διάταγμα απαγόρευε την επαφή με «ξένες» εκκλησίες, για αυτό τον λόγο όποιος ιερέας ήθελε να ταξιδέψει εκτός Ελλάδος έπρεπε να λάβει άδεια από την Ιερά Σύνοδο, δηλώνοντας τον λόγο του ταξιδιού του.

Δύο ακόμα μέτρα πάρθηκαν με το Διάταγμα του 1835⁷⁵, στόχος του Κράτους και της Εκκλησίας ήταν η πάταξη της Σιμωνίας⁷⁶, δίνοντας συμβολές στους επισκόπους για τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντά τους, ακόμη σημειώθηκε πως ο εκάστοτε επισκοπικός τίτλος δεν μπορούσε να απαλλάξει κάποιον από τις νομικές/δικαστικές του υποχρεώσεις. Με εγκυκλίους η Σύνοδος φρόντιζε να τηρείται το πρωτόκολλο στους γάμους, στις βαπτίσεις αλλά και στις κηδείες.

⁷⁴Το ίδιο

⁷⁵Ο.π., σελίδα 165

⁷⁶Ιερά Μητρόπολις Πισιδίας, 4/12/2018, Τι είναι η Σιμωνία, Orthodoxia.online

Το 1843 θα λάβει χώρα στην Ελλάδα η περίφημη Επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου⁷⁷, με πρωταγωνιστή τον συνταγματάρχη Δημήτριο Καλλέργη⁷⁸, με βασικό αίτημα την έκδοση Συντάγματος και την απομάκρυνση των Βαυαρών από τα κρατικά αξιώματα. Με αποτέλεσμα ο Όθωνας να υποκύψει στις θέσεις των Επαναστατημένων και η πολιτική ιστορία της Ελλάδος να αλλάξει σελίδα. Τον Νοέμβριο του 1843 θα προκύψει η Συνέλευση για στην σύνταξη Συντάγματος.

Μέσα στα θέματα που απασχόλησαν την Συνέλευση, ήταν και το Εκκλησιαστικό ζήτημα καθώς τέθηκαν δύο στόχοι από την Συνέλευση, έπειτα από τις εκδηλώσεις αγωνίας από Εκκλησιαστικούς παράγοντες. Η αποκατάσταση⁷⁹ των σχέσεων Εκκλησίας της Ελλάδος και Οικουμενικού Πατριαρχείου, ήταν η πρώτη και βασική αγωνία των ιεραρχών αλλά και η αλλαγή μεγάλου μέρους του Καταστατικού Χάρτη του Μάουρερ. Η Συνέλευση ως προς το πρώτο αίτημα της ιεραρχίας θα είναι αρνητικά διακείμενη, όμως ως προς το δεύτερο θα υπάρξει σχετική ομοφωνία, θα συμπληρωθεί πως μία από τις αλλαγές στο Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας θα πρέπει να είναι το Θρησκευμα⁸⁰ του Ελληνικού Βασιλικού Οίκου.

Η Ιερά Σύνοδος θα διαμορφώσει τρεις βασικούς άξονες⁸¹ για να ληφθούν υπόψιν κατά την διαμόρφωση του Συντάγματος. Πρώτος άξονας θα αναφέρεται στον διορισμό Προέδρου στην Ιερά Σύνοδο, αυτός θα πρέπει να γίνεται έπειτα από πρόταση της Συνόδου στον Βασιλιά . Δεύτερος άξονας θα είναι η ανάκληση όλων των νόμων που έρχονται σε αντίθεση με τους Εκκλησιαστικούς κανόνες. Ενώ τρίτος βασικός άξονας θα είναι η μη εμπλοκή της Πολιτείας στα Εκκλησιαστικά πράγματα. Άλλες σκέψεις θα είναι το αίτημα για την εξαίρεση των ιερέων από μάρτυρες στα κοσμικά δικαστήρια και την απαλλαγή τους από την ορκωμοσία. Τέλος η Σύνοδος υπογραμμίζει την ομαλοποίηση των σχέσεων και την αποκατάσταση της επαφής με το Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως.

⁷⁷ Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 196

⁷⁸ Ο.π., σελίδα 116, ο Συνταγματάρχης Καλλέργης θα βρίσκεται σε επικοινωνία από το 1834 με το Πατριαρχείο Κων/πόλεως, καθώς δεν ήταν φιλικά προσκείμενος στο Καταστατικό Μάουρερ

⁷⁹ Ο.π., σελίδα 200

⁸⁰ Ο.π., σελίδα 201

⁸¹ Το ίδιο

Τον Δεκέμβριο του 1843 η Ιερά Σύνοδος θα έχει έτοιμο το προσχέδιο της εισήγησής της προς την Συνέλευση, που θα περιλαμβάνει 10 σημεία⁸² εκ των οποίων τα περισσότερα είχα προταθεί ήδη από πολιτικά πρόσωπα στην Συνέλευση, απλά η Σύνοδος σε κάποια σημεία έκανε κάποιες τροποποιήσεις. Αρχικά, η Σύνοδος θα έπρεπε να είναι αυτόνομη από την Πολιτεία και με περισσότερες ελευθερίες και μεγαλύτερη δικαιοδοσία από ότι είναι τώρα. Δεύτερον, ο Βασιλιάς δεν θα ήταν η κεφαλή της Εκκλησίας, αλλά «προστάτης» και θα φροντίζει έτσι ώστε όλοι οι Συνοδικοί Κανόνες να εκτελούνται, επιπλέον ο Βασιλιάς δεν θα έχει δικαίωμα αρνησικυρίας μέσω του βασιλικού επιτρόπου –ο οποίος απλά θα έχει ότι δικαιοδοσία έχει και ένας υπουργός-. Τρίτον, ο αριθμός των επισκοπών και επισκόπων θα αυξάνονταν σε είκοσι-έξι από δέκα και αναπροσδιορίστηκαν και τα επισκοπικά καθήκοντα. Το τελευταίο άρθρο του προσχεδίου, ανέφερε την επεξεργασία -μεταξύ εκκλησιαστικών παραγόντων και Πολιτείας- ενός κανονισμού που θα αναφέρει πως η Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία θα ήταν το κέντρο όλων των ομόδοξων δογμάτων στην Ελλάδα.

Ένα ακόμα ζήτημα που απασχόλησε τόσο την Εκκλησία, όσο και μέρος της κοινωνίας, ήταν το ζήτημα του θρησκευάτος⁸³ του Βασιλιά. Ο Όθωνας ήταν καθολικός και σε αυτό το θέμα ο ίδιος ήταν πολύ ευαίσθητος, παρόλα αυτά ο ίδιος είχε δεχτεί πως τα παιδιά που θα αποκτούσε θα βαπτίζονταν Ορθόδοξα. Το θέμα της ατεκνίας του όμως, προξενούσε ακόμη μεγαλύτερη δυσφορία καθώς κατά την Συνθήκη του Λονδίνου, διάδοχός του θα ήταν ο αδερφός του Λουϊτπόλδος, ο οποίος ήταν καθολικός και παντρεμένος με καθολική πριγκίπισσα της Ιταλίας. Έτσι η κοινή γνώμη αντιλαμβανόταν πως για πολύ καιρό μια καθολική δυναστεία να εξουσιάζει το Ελληνικό βασίλειο. Ο Βαυαρός⁸⁴ πρέσβης στην Ελλάδα είχε καταστήσει σαφές πως σε περίπτωση που αναγκαζόταν είτε ο Όθωνας είτε κάποιος διάδοχός του να βαπτιστεί Ορθόδοξος, θα παραβιαζόταν η Συνθήκη του Λονδίνου. Από την άλλη τα μέλη της Συνέλευσης αποφάσισαν πως οι μελλοντικοί βασιλείς της Ελλάδος θα έπρεπε να είναι Ορθόδοξοι, έτσι από τον Νοέμβριο του 1843 έπαψαν να μνημονεύουν στις Ελληνικές

⁸² Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 201

⁸³ Ο.π., σελίδα 202

⁸⁴ Το ίδιο

εκκλησίες τον βασιλιά Όθωνα, ουσιαστικά αυτό πρόκειται για έναν «πνευματικό εκθρονισμό»⁸⁵.

Στις 3 Ιανουαρίου του 1844, το σώμα της Συνέλευσης άρχισε να συζητά τα Εκκλησιαστικά θέματα⁸⁶. Εννιά άρθρα ψηφίστηκαν που αναφέρονταν στα θέματα της Εκκλησίας και των σχέσεών της με την Πολιτεία.

Το άρθρο ένα αναφέρεται στην επικρατούσα θρησκεία του κράτους – με τον όρο επικρατούσα θρησκεία κατά τον Κορδάτο⁸⁷ εννοείται η αριθμητική επικράτεια έναντι των άλλων θρησκειών στο Βασίλειο της Ελλάδος και όχι η επικράτηση της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ως την μοναδική πίστη στο Κράτος. Ουσιαστικά με τον όρο επικρατούσα θρησκεία δεν φανερώνεται η θρησκεία του Έθνους/Κράτους, αλλά του πληθυσμού- που είναι αυτή της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας της Κων/πολης, τονίζοντας πως κάθε άλλη θρησκεία είναι ανεκτή από τον νόμο στο κράτος, όμως απαγορεύεται ο προσηλυτισμός έναντι της επικρατούσας θρησκείας.

Με το άρθρο δύο, αναγνωρίζεται ως «Κεφαλή της Εκκλησίας» ο Χριστός και όχι ο Βασιλιάς, ενώ αναφέρεται η δογματική ενότητα με το Πατριαρχείο της Κων/πολης. Ακόμη αναφέρεται η ανεξαρτησία της Συνόδου και των επισκόπων από τους Κρατικούς φορείς.

Το άρθρο τρία αναφέρει πως ο Βασιλιάς είναι «Υπερασπιστής και προστάτης της Εκκλησίας» στα ζητήματα που έχει η ίδια με εξωτερικούς παράγοντες.

Με το άρθρο τέσσερα αυξάνεται ο αριθμός των επισκόπων σε είκοσι έξι, ενώ με το άρθρο πέντε και έξι ιδρύονται ιερατικές σχολές και μοναστήρια, καθώς με την εκπαίδευση θα μπορούσαν να διαχειρίζονται καλύτερα τα εκκλησιαστικά ταμιά.

Με το άρθρο επτά, περιορίστηκαν οι λόγοι που έκαναν έναν ιερέα να κληθεί στην δικαιοσύνη για να δώσει μαρτυρία. Ενώ με το άρθρο απαγορευόταν η συμμετοχή των κληρικών στα πολιτικά ζητήματα και στις εκλογικές διαδικασίες. Τέλος με το άρθρο εννιά καθορίζονταν οι σχέσεις των Εκκλησιαστικών με αυτές των Πολιτικών αρχών.

⁸⁵ το ίδιο

⁸⁶ Ο.π., σελίδα 203-204

⁸⁷ Εκκλησία και Πολιτεία στην Ορθόδοξη Παράδοση, πρεσβυτέρου Γεωργίου Δ. Μεταλληνού, Εκδόσεις Αρμός, σελίδα 64

Παρεμβολές υπήρξαν από εξωτερικούς παράγοντες για το ζήτημα του θρησκευάματος του Βασιλιά. Λόγου χάρη, ο Άγγλος πρέσβης Λόρδος Αμπερντίν σε γράμμα⁸⁸ του προς τους Ρώσους ανέφερε πως δεν γίνεται η Συντακτική Συνέλευση να αλλάξει από μόνης της του όρους της Συνθήκης του Λονδίνου. Στην ίδια γραμμή ο Γάλλος πρέσβης Πισκατόρυ, που όμως σε γράμμα⁸⁹ του προς την Γαλλική Κυβέρνηση αναφέρει πως οι παραδοσιακοί σύμμαχοι των Γάλλων και των Άγγλων -Μαυροκορδάτος και Κωλλέτης- δεν μπορούσαν να έρθουν σε σύγκρουση με την κοινή γνώμη σε αυτό το θέμα, καθώς οι ίδιοι θα ζημιώνονταν πολιτικά. Παρόλα αυτά, στο τελικό Συνταγματικό κείμενο θα υπάρχει παράγραφος⁹⁰ που θα αναφέρει ρητά πως ο διάδοχος του Ελληνικού θρόνου θα πρέπει να είναι Χριστιανός Ορθόδοξος. Στις 10 Μαρτίου του 1844 θα ανακηρυχθεί και επίσημα το Σύνταγμα της Ελλάδος.

⁸⁸ Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 206

⁸⁹ Το ίδιο

⁹⁰ Το ίδιο

Ο Συνοδικός Τόμος και η αποδοχή του Αυτοκέφαλου από το Οικουμενικό Πατριαρχείο

Με το πέρασ του χρόνου συντηρούνταν ένταση στις σχέσεις Πατριαρχείου-Εκκλησίας της Ελλάδος, καθώς το θέμα του Αυτοκέφαλου δεν είχε επιλυθεί. Δεκαέξι χρόνια μετά την εφαρμογή του Καταστατικού Χάρτη του Μάουρερ πολλά ζητήματα της Εκκλησίας είχαν λυθεί, παρόλα αυτά όμως ιεράρχες και λαός επιθυμούσαν την επανένωση - κοινωνία- με το Πατριαρχείο.

Αφορμή για να έρθουν σε επικοινωνία Αθήνα και Κωνσταντινούπολη θα γίνει ο θάνατος του Έλληνα πρέσβη στην Υψηλή Πύλη, Ιακώβου Ρίζου-Νερούλου⁹¹. Στην κηδεία του θα χοροστατήσει ο Πατριάρχης Άνθιμος Δ΄, θα έρθει σε επαφή με ιεράρχες και πολιτικούς της Αθήνας. Στην Αθήνα θα λάβουν ως θετική την κίνηση του Πατριάρχη -να χοροστατήσει στην κηδεία του Έλληνα πρέσβη- και με την σειρά της η Αθήνα θα δώσει χείρα επικοινωνίας προς το Πατριαρχείο. Ο Όθωνας θα στείλει στο Φανάρι τον Πέτρο Δεληγιάννη⁹² -ενώ στην αρχή έδειξε θέληση ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος- και τον Μισαήλ Αποστολίδη -επιφανής θεολόγος της εποχής- για να παρασημοφορήσει τον Πατριάρχη με το παράσημο του Σωτήρος, ως ένα ευχαριστώ για την χοροστασία στην κηδεία του Ρίζου-Νερούλα. Την αποστολή θα πλαισιώνει και ο Πρόεδρος της Συνόδου της Ελλάδος, Αναστάσιος Λόντος.

Την αντιπροσωπία της Αθήνας θα υποδεχτεί θερμά ο Πατριάρχης Άνθιμος εκφράζοντας ευχαριστίες για την παρασημοφόρησή του. Ο διάλογος θα αρχίσει και μέσα σε λίγους μήνες θα δοθεί λύση, με την δημοτικότητα του Βασιλιά να ανεβαίνει λόγω της επίλυσης στις διαπραγματεύσεις.

⁹¹ Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 215

⁹² Ο.π. σελίδα 216

Στις αρχές του Ιουνίου του 1850 θα υπάρξει επικοινωνία Αποστολίδη με την Αθήνα - Δεληγιάννης- που θα θέσουν κάποιους όρους⁹³ στον Πατριάρχη. Για αρχή από πλευράς της Αθήνας θα τονιστεί η «...αδιάλυτη πνευματική ενότητα...»⁹⁴ με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και θα υπογραμμίσει πως οι μέχρι τώρα «ανωμαλίες» -από το 1821 και έπειτα- έγιναν λόγω πολιτικών δυσκολιών που επικρατούσαν στην Επαναστατημένη Ελλάδα. Θα συνεχίσει στην επιστολή του ο Δεληγιάννης, πως το άρθρο 2 του Συντάγματος του 1844, αναφέρεται ρητά η «...αδιάλυτη ενότητα της Ελληνικής Εκκλησίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο...»⁹⁵ και για αυτό η Ελληνική Κυβέρνηση περιμένει την αναγνώριση από τον Πατριάρχη ώστε να αρχίσει η συνεργασία και η κοινωνία της Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος με την Πατριαρχική Σύνοδο. Η επιστολή Δεληγιάννη συνοδευόταν από επιστολή της Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, που επιβεβαίωνε όσα ανέφερε ο ίδιος.

Στις 16 Ιουνίου του 1850⁹⁶, η Σύνοδος του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως θα συγκληθεί με θέμα την επανεξέταση του αιτήματος της Αθήνας για το Αυτοκέφαλο. Γρήγορα και χωρίς πολλές δυσκολίες το αίτημα της Αθήνας θα γίνει αποδεκτό, θέτοντας μερικούς όρους.

Στις 29 Ιουνίου -του ίδιου έτους- ο Πατριάρχης Άνθιμος θα αναγνώσει τον Τόμο του Αυτοκέφαλου⁹⁷ -αποκαθιστώντας τις σχέσεις των Ανατολικών Εκκλησιών με την Αθήνα-. Στην εισαγωγή ο Πατριάρχης αναφέρει πως στα χρόνια της μη επικοινωνίας η Εκκλησία της Ελλάδος δεν έχασε την δογματική της καθαρότητα και τόνισε πως το Αυτοκέφαλο και οι μεταξύ σχέσεις των Εκκλησιών αφορούν τις Εκκλησίες και όχι τις κυβερνήσεις⁹⁸ -αναφερόταν περισσότερο στα γράμματα της Συνόδου της Ελλάδος και όχι των Κυβερνητικών αξιωματούχων-. Η επανένωση των Εκκλησιών θα χαρακτηριστεί από τα Πατριαρχικά χείλη όπως αυτή του «χαμένου παιδιού με τους γονείς».

⁹³ Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 219

⁹⁴ Βλέπε Charles A. Frazee, υποσημείωση 5, σελίδα 219

⁹⁵ Ο.π., σελίδα 220

⁹⁶ Ο.π., σελίδα 221

⁹⁷ Το ίδιο

⁹⁸ Το ίδιο

Ο Συνοδικός Τόμος θα αρχίζει με αναφορά στην ενότητα των Εκκλησιών, υπό το βλέμμα του Χριστού. Ακόμη αναφέρθηκε και στην υπακοή που πρέπει να δείχνει ο λαός στην Εκκλησία αλλά και σε στην υπακοή που πρέπει να δείχνουν οι ιεράρχες στους ανώτερους και στην ιεραρχική δομή που έχει η Εκκλησία.

Πλέον η Εκκλησία της Ελλάδος θα είναι Αυτοκέφαλη⁹⁹, με ανώτερο όργανο της Διαρκή Ιερά Σύνοδο, με μέλη της όλοι οι αρχιερείς της Ελλάδος και πρόεδρος της θα είναι ο Μητροπολίτης Αθηνών. Ακόμη ο Μητροπολίτης Αθηνών θα είναι και αυτός που θα διοικεί την Εκκλησία της Ελλάδος βάση των ιερών κανόνων και απαλλαγμένος από πιέσεις της εκάστοτε κοσμικής εξουσίας. Σύσταση του Πατριαρχείου, η Διαρκής Σύνοδος να έχει και το επίθετο Ιερά -Διαρκής Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος-. Εντολή θα δοθεί στην Σύνοδο ώστε στην Θεία Λειτουργία¹⁰⁰ να μνημονεύεται το όνομα του εκάστοτε Οικουμενικού Πατριάρχη αλλά και το σύνολο των Εκκλησιών της Ανατολής¹⁰¹.

Κατά τον Τόμο του Αυτοκέφαλου, ο Πατριάρχης τόνιζε πως η αναγνώριση έγινε με στόχο η Εκκλησία να αποτινάξει την υποτέλειά της από το Ελληνικό Κράτος¹⁰² και θα απευθυνθεί προς τον λαό καλώντας τον στις αγκάλες της Εκκλησίας η οποία πλέον είναι αναγνωρισμένα Αυτοκέφαλη και μακριά από τις Κρατικές παρεμβάσεις.

Ο Sir Thomas Ουάις¹⁰³, θα ενημερώσει το Λονδίνο πως το άρθρο 2 του Συντάγματος του 1844 -δηλαδή για μη επέμβαση ξένων Εκκλησιών στην Εκκλησία της Ελλάδος- έρχεται σε σύγκρουση με όσα αναφέρει ο Πατριαρχικός Τόμος του Αυτοκέφαλου.

⁹⁹ Ό.π., σελίδα 222

¹⁰⁰ Αί Θεία Λειτουργία, τῶν ἐν ἁγίοις Πατέρων ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, σὺν τῇ τῶν Προηγιασμένων, μετὰ τοῦ Λυχνικοῦ, Ὁρθροῦ σελίδα 13, καὶ τοῦ Ἱεροδιακονικοῦ, παρὰ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιναίου, Κωνσταντινούπολη, Πατριαρχικὸν Τυπογραφεῖον, 1875, σελίδες 221. Ιερατικόν PDF, Ἡ Θεία Λειτουργία

¹⁰¹ Το ίδιο

¹⁰² Ό.π., σελίδα 223

¹⁰³ Ό.π., σελίδα 224

Ακόμη θα αναφέρει πως οι οδηγίες της Αθήνας για τις διαπραγματεύσεις δεν είχαν τηρηθεί και αυτό οδήγησε σε μία λύση που προκαλεί «πονοκέφαλο» στους Έλληνες κυβερνητικούς αξιωματούχους. Στην Αθήνα πολλοί έλεγαν πως η λύση που δόθηκε υποκινούνταν από την Ρωσία η οποία μέσω της Εκκλησίας θα ελέγχει το έθνος.

Στην αναφορά που έστειλε στο Παρίσι ο Γάλλος πρέσβης Σαμπατιέ, θα έχει τις ίδιες ανησυχίες με αυτές των Άγγλων και θα βγάζει τα ίδια συμπεράσματα.¹⁰⁴ Ενώ ο Ρωσικός παράγοντας δια του κόμματος των Ναπαίων¹⁰⁵ ζητούσε την πλήρη εφαρμογή του Πατριαρχικού Τόμου.

Στις 23 Ιουνίου του 1850 θα εκδοθεί βασιλικό διάταγμα¹⁰⁶ που αφορά την προσωρινή σύνοδο των επισκόπων, στην οποία αναφέρεται ρητά η εφαρμογή του Πατριαρχικού Τόμου, όμως αυτό θα γινόταν ευκολότερα μέχρι να εισαχθεί η αναγκαία νομοθεσία ώστε ο Τόμος να υλοποιηθεί. Φημολογούνταν πως οι επίσκοποι θα εναντιωθούν στην προσωρινή σύνοδο, κάτι που φανερά δεν έγινε ποτέ. Με την κίνηση των καθυστερήσεων ο Όθωνας ουσιαστικά ήθελε να κερδίσει χρόνο ώστε να αλλάξει κάποιες διατάξεις του Τόμου που έρχονταν σε αντίθεση με τον Καταστατικό Χάρτη του Μάουρερ¹⁰⁷. Αυτό θα προκαλέσει αντιδράσεις από μερίδα του λαού και από τον κλήρο.

Μερικές μέρες αργότερα ο Όθωνας θα αναχωρήσει από την Ελλάδα για να πραγματοποιήσει επίσημες επισκέψεις στην Ευρώπη, στο πόδι του θα αφήσει την Βασίλισσα Αμαλία η οποία θα αναλάβει όλη την ευθύνη για την υλοποίηση του Τόμου, έχοντας λάβει την συμβουλή της Συνόδου. Στις 20 Αυγούστου θα εορταστεί σε όλες τις εκκλησίες στην Ελλάδα το γεγονός της αποκατάστασης των σχέσεων με το Πατριαρχείο. Η βασίλισσα με πλήθος ιερέων και αρχιερέων στην εκκλησία της Αγίας Ειρήνης, χοροστατούντος του Επισκόπου Κυνουρίας, μετά την δοξολογία θα διαβαστεί ο Πατριαρχικός Τόμος και θα εκδηλωθούν επευφημίες τόσο για το πρόσωπο του

¹⁰⁴ Ό.π., σελίδα 225

¹⁰⁵ Ό.π., σελίδα 231

¹⁰⁶ Ό.π., σελίδα 226

¹⁰⁷ Ό.π., σελίδες 226-227

Μονάρχη, όσο και για τον Αποστολίδη -ο οποίος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο ώστε να δοθεί λύση-.

Νόμος ΣΑ΄ (201)

Ένα χρόνο μετά, ο Βασιλιάς Όθωνας θα επιστρέψει¹⁰⁸ στην Ελλάδα από την περιοδεία του, βρίσκοντας ένα κλίμα ενθουσιασμού και εορτασμού για το Πατριαρχικό Τόμο και την αναγνώριση της Εκκλησίας της Ελλάδος. Από την πρώτη μέρα ο Όθωνας άρχισε να σκέφτεται ποια θα έπρεπε να είναι η επόμενη μέρα στο Εκκλησιαστικό ζήτημα του Τόμου. Ο Βαυαρός απεσταλμένος Maximilian Pergler von Perglas¹⁰⁹ θα ενημερώσει τον πατέρα του Όθωνα, Λουδοβίκο της Βαυαρίας πως η υλοποίηση του Τόμου του Αυτοκέφαλου είναι αυτοκτονική για την Ελλάδα καθώς καθοδηγείται από τους Ρώσους και τους εγγώριους συμμάχους τους Ναπαίους.

Του Ιανουάριου του 1852¹¹⁰ η κυβέρνηση των Αθηνών θα ζητήσει αντίγραφο του Ρωσικού Εκκλησιαστικού κανονισμού από την Αγία Πετρούπολη και αυτό για να διαπιστωθεί από την Ελληνική πλευρά ο τρόπος λειτουργίας της Ρωσικής Εκκλησίας. Το αίτημα θα γίνει αποδεκτό και θα σταλθεί ένα κείμενο στα λατινικά. Το κείμενο θα σταλθεί στον σπίτι του Υπουργού Δαμιανού χωρίς καμία εξήγηση για το τί πρόκειται, έτσι διαβάζοντάς το ο Υπουργός θα καταλάβει πως πρόκειται για συνομοσία εναντίον του Στέμματος και αμέσως θα κληθούν οι αρχές και ο βασιλιάς για να επιληφθούν. Όταν ο Όθωνας πάρει στα χέρια του το κείμενο, θα παύσει τον συναγερμό, καθώς θα καταλάβει πως πρόκειται για τον όρκο της Συνόδου της Ρωσικής Εκκλησίας.

¹⁰⁸ Βλέπε Charles A. Frazee, σελίδα 231

¹⁰⁹ Το ίδιο

¹¹⁰ Ό.π., σελίδα 232

Στα τέλη του ίδιου μήνα, θα απολύσει από το αξίωμα του Υπουργού Εκκλησιαστικών τον Βάρβογλη και θα διορίσει έναν σημαντικό μέλος του κόμματος των Ναπαίων, Σταύρο Βλάχο. Ήταν μια κίνηση ως εγγύηση της υλοποίησης του Τόμου ώστε να κερδίσει την εύνοια του Τσάρου. Ταυτόχρονα θα καλέσει τον Ρώσο πρίγκιπα Κωνσταντίνο στην Αθήνα, ο ίδιος όμως θα αρνηθεί καθώς η Ρωσία δεν θέλει να προκαλέσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία την δεδομένη χρονική στιγμή.

Καθώς ο καιρός περνούσε, η οικονομία της χώρας κατέρρεε και ο άτεκνος Όθωνας προσπαθούσε να λύσει το θέμα της διαδοχής, ο μοναχός Χριστόφορος¹¹¹ θα κηρύττει πως ο Όθωνας είναι ο Αντίχριστος που θέλει να αποκόψει την Εκκλησία των Αθηνών από την Μητέρα Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και οι ιεράρχες που το ακούνε οι σύγχρονοι Ιουδαίοι που σταύρωσαν τον Χριστό, ακόμη δήλωνε πως η μόνη αρχή μου αναγνωρίζει είναι ο Τσάρος και όχι το Ελληνικό Στέμμα, καλώντας τον λαό να ανατρέψει τον Όθωνα. Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, θα περιορίσει τον μοναχό σε ένα μοναστήρι της Αθήνας. Την ίδια στιγμή, το Πάσχα του 1852, σε πολλές εκκλησίες της Ελληνικής επικράτειας, το όνομα του Βασιλιά δεν μνημονεύτηκε την ώρα της Θείας Λειτουργίας¹¹².

Στα τέλη του ίδιου μήνα τα θρησκευτικά/Εκκλησιαστικά ζητήματα ήταν πρώτα στην πολιτική σκηνή των Αθηνών. Ο Θεόκλητος Φαρμακίδης θα γράψει ένα βιβλίο με τίτλο «Ο Συνοδικός Τόμος η περί Αλήθειας»¹¹³, ουσιαστικά κάνει κριτική στον Πατριαρχικό Τόμο, καθώς ισχυριζόταν πως οι αγωνιστές του 1821 έχυσαν το αίμα τους για μια ελεύθερη Ελλάδα και μια ελεύθερη Εκκλησία, απαλλαγμένη από ξένες παρεμβάσεις και τώρα με τον Τόμο, ουσιαστικά καταργείται αυτή η ελευθερία. Η φιλελεύθερη μερίδα των πολιτικών θα δει με καλό μάτι αυτή την κριτική ενώ η Ιερά Σύνοδος θα

¹¹¹ Ό.π., σελίδα 233-234

¹¹² Αι Θείαι Λειτουργίαι, τῶν ἐν ἁγίοις Πατέρων ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, σὺν τῇ τῶν Προηγιασμένων, μετὰ τοῦ Λυχνικοῦ, Ὁρθρου σελίδα 13, καὶ τοῦ Ἱεροδιακονικοῦ, παρὰ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιναίου, Κωνσταντινούπολη, Πατριαρχικὸν Τυπογραφεῖον, 1875, σελίδες 221. Ιερατικόν PDF, Η Θεία Λειτουργία

¹¹³ Από τον Charles A. Frazee, σελίδα 234-235

χαρακτηρίσει βλάσφημο το βιβλίο του Φαρμακίδη και θα συμπληρώσει πως γίνεται όργανο εναντίον της Εκκλησίας.

Μετά από όλα αυτά, το Υπουργικό Συμβούλιο με τον Βασιλιά και τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών θα αποφασίσουν πως οι αλλαγές που πρέπει να γίνουν πρέπει να είναι σε κοινή γραμμή με όσα αναφέρει ο Τόμος, ενώ η πιο φιλελεύθερη πτέρυγα του Υπουργικού Συμβουλίου θα διαμαρτυρηθεί έντονα για τα μέτρα που αποφασίστηκαν πως πρέπει να ληφθούν. Την ίδια στιγμή, ο μοναχός Χριστόφορος με πλήθος ακολούθων του, καλούσαν τον λαό να αποτινάξει την χώρα από τον Αντίχριστο Βασιλιά και από τους Ιουδαίους ιεράρχες, πράγμα που θα οδηγήσει στον αφορισμό του από την Ιερά Σύνοδο στις 15 Μαΐου του 1852¹¹⁴.

Βασιλιάς και Κυβέρνηση, τον Ιούνιο του 1852, επεξεργάζονται έναν νόμο για τις αλλαγές που έπρεπε να έρθουν σε αρμονία με τον Πατριαρχικό Τόμο. Με τον νόμο ΣΑ΄(201) όπως ονομάστηκε, συμφώνησαν Στέμμα και υπουργικό συμβούλιο ενώ ακόμα και οι πιο υπέρ-ορθόδοξοι Βουλευτές και Γερουσιαστές, θα συμφωνήσουν με την ψήφιση του νόμου.

Το πρώτο άρθρο¹¹⁵ ανέφερε πως η Κεφαλή της Εκκλησίας είναι ο ίδιος ο Χριστός και όχι ο Βασιλιάς. Οι διοικητικές αποφάσεις θα παίρνονταν από την Ιερά Σύνοδο ενώ οι λοιπές αποφάσεις θα λαμβάνονταν βάση των ιερών κανόνων της Εκκλησίας και τον Αποστολικών και Συνοδικών κανόνων και των παραδόσεων.

Στο άρθρο δύο¹¹⁶ αναφερόταν πως η Ανώτατη Εκκλησιαστική Αρχή ήταν αυτή της Ιεράς Συνόδου και όχι ο Βασιλιάς ή άλλο Πολιτειακό όργανο. Πράγμα ουσιαστικά αχρείαστο, καθώς ο Βασιλιάς και η Κυβέρνηση μπορούσαν να επέμβουν στα Εκκλησιαστικά πράγματα βάση άλλων άρθρων του ίδιου νόμου.

¹¹⁴ Ό.π., σελίδα 237

¹¹⁵ Ό.π.,σελίδα 239

¹¹⁶ Το ίδιο

Το άρθρο τρία¹¹⁷, αναφερόταν στην συμμετοχή στην Σύνοδο, πέντε ιεραρχών με ισοδύναμες ψήφους και με επισκοπική έδρα εντός της Ελληνικής Επικράτειας. Ακόμη η χειροτονία επισκόπων θα γίνονταν με χρονολογικά κριτήρια. Τέλος πρόεδρος της Συνόδου θα ήταν ο Μητροπολίτης Αθηνών.

Το άρθρο τέσσερα¹¹⁸ ανέφερε πως οι ιεράρχες θα έπρεπε να παίρνουν «όρκο νομιμότητας στο Βασιλιά» κατά την χειροτονία τους, ενώ ο Πρόεδρος της Ιεράς Συνόδου έπρεπε να δίνει όρκο και πίστη στον Βασιλιά.

Το άρθρο έξι¹¹⁹ ανέφερε τον διορισμό από τον Μονάρχη ενός βασιλικού επιτρόπου που θα είχε ίδιες αρμοδιότητες με έναν υπουργό, με καθήκον να συνυπογράφει τις αποφάσεις της Συνόδου. Ουσιαστικά θα αντιπροσώπευε την βασιλική εξουσία στην Σύνοδο.

Τα υπόλοιπα άρθρα διαχώριζαν τις εξωτερικές από τις εσωτερικές υποθέσεις της Εκκλησίας κι αυτό γιατί στις εξωτερικές υποθέσεις τον κύριο λόγο θα τον είχε η Κυβέρνηση.

Το άρθρο είκοσι¹²⁰ ανανέωνε την απαγόρευση επικοινωνίας ιεραρχών με εξωτερικούς παράγοντες χωρίς την σύμφωνη γνώμη της Κυβέρνησης. Επίσης ο νόμος απαιτούσε από όλους τους ιερείς -ανώτερους και κατώτερους- να είναι παρόντες ως μάρτυρες σε δικαστικές διαμάχες, εφόσον γνώριζε κάτι -από το μυστήριο της εξομολόγησης.

Πλέον ήταν φανερό πως ο νόμος ΣΑ΄ 201, κάλυπτε κάποιους όρους του Πατριαρχικού Τόμου, όμως ταυτόχρονα έθετε και όρια. Ήταν ένας συμβιβασμός ανάμεσα στην φιλελεύθερη πτέρυγα και στην συντηρητική. Στις 7 Ιουνίου του 1852, εντός δύο

¹¹⁷ το ίδιο

¹¹⁸ Το ίδιο

¹¹⁹ Το ίδιο

¹²⁰ Ό.π., σελίδα 240

ημερών θα ψηφιστεί ο νόμος από την γερουσία. Ουσιαστικά με την ψήφιση του νόμου, ο βασιλιάς μπόρεσε να «ελέγξει» την γερουσία ισοσκελίζοντας τις αντιθέσεις όλων των αντικρουόμενων πλευρών.

Παρά την έγκριση του νόμου από τα νομοθετικά σώματα, ο βασιλιάς δεν υπέγραφε τον νόμο, γεγονός που πολλοί θεωρούσαν γινόταν λόγω πιέσεων του Ρώσου πρέσβη στην Αθήνα. Στις 28 Ιουνίου -του ίδιου έτους- προτάθηκε ένας ακόμα νόμος -στο πλαίσιο του ΣΑ΄ 201- ο νόμος Σ΄ 200¹²¹, ο οποίος αναφερόταν στους επισκόπους και στις έδρες, δημιουργώντας είκοσι-τέσσερις επισκοπές σε όλη την Ελλάδα, εκ των οποίων η Αθήνα και άλλες δέκα θα ήταν μητροπόλεις και άλλες δέκα επισκοπές. Ο νόμος προέβλεπε τον τρόπο που θα εκλέγονταν οι επίσκοποι (η Σύνοδος θα επέλεγε τρεις υποψηφίους και ο βασιλιάς θα επέλεγε ποιος θα γινόταν επίσκοπος). Ουσιαστικά ο νόμος έδινε ελευθερίες στην Σύνοδο, όμως έθετε τον Βασιλιά και την Κυβέρνηση κυρίαρχους. Στις 5 Ιουνίου θα περάσει από τα νομοθετικά σώματα και ο Βασιλιάς τέσσερις μέρες αργότερα θα την υπογράψει. Ο Πατριάρχης όπως και μπορούσε, αρνήθηκε να αναγνωρίσει καθώς πίστευε πως είναι μια τροποποίηση του Καταστατικού Μάουρερ. Όπως φάνηκε το «Οθωνικό Κράτος» δεν ήταν διατεθειμένο να αφήσει εύκολα από τον έλεγχό του την Εκκλησία.

¹²¹ ό.π., σελίδα 242

Απόψεις/αναλύσεις

Κοραής και Εκκλησία

Ο Κοραής επηρεασμένος από τον Διαφωτισμό και τον ορθό λόγο που αναπτύχθηκε στην Δύση, αντιλήφθηκε πως η θέση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στα πολιτικά πράγματα, ήταν έντονη και συχνά εκμεταλλευόταν την Θεϊκή υπόσταση που έδινε ο άνθρωπος στην Εκκλησία, έτσι ώστε να εμπλέκεται στην πολιτική ζωή¹²². Πάρα αυτά, αντιλαμβάνεται τη διαφορά της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας από την Ρωμαιοκαθολική. Κάπως έτσι κατανοεί τον ρόλο της θρησκείας, απορρίπτοντας μερικώς την Εκκλησία και δεχόμενος το μυστηριακό του Χριστιανισμού, τονίζοντας την λογική στον Θείο λόγο. Κατά τον Κοραή, ο Χριστός με τα κηρύγματά του είναι κάτι τέλειο, όμως η Εκκλησία παραφράζοντας τον αυθεντικό και τέλειο, Θείο λόγο, οδηγούμαστε σε έναν φθαρτό και δεισιδαιμόνιο Εκκλησιαστικό λόγο.¹²³ Έτσι ο Κοραής τονίζει πως ο ρόλος της Εκκλησίας στον σύγχρονο κόσμο θα πρέπει να απαλλαγεί από πολιτικούς χρωματισμούς και να αποτινάξει κάθε πολιτικό λόγο και ρόλο, επιστρέφοντας στην παραδοσιακή καθαρότητα του Χριστού.

Η Χριστιανική Εκκλησία μπορεί να παίζει ρόλο στην πνευματική αναβάθμιση του ανθρώπου-πολίτη. Ο Κοραής διαβλέπει πως η Εκκλησία δεν έχει μόνο αρνητικό ρόλο αλλά και θετικό, καθώς ζει την ίδια χρονική στιγμή που οι Έλληνες επαναστατούν, έτσι οραματίζεται την Εκκλησία ως ένα εκπαιδευτήριο που θα διαπαιδαγωγεί τους πολίτες με αγάπη και θα προάγει τις αρετές του Χριστιανισμού ώστε να επιτευχθεί η κοινωνική συμβίωση, και η πολιτική αρμονία.¹²⁴ Για να μπορέσει η Εκκλησία να επηρεάσει τους πολίτες χωρίς όμως να έχει αρνητικές συνέπειες όπως αυτές του Μεσαίωνα, πρέπει να

¹²² Εκκλησία και Πολιτική, Ιωάννης Σ. Πέτρου, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1992, σελίδα 129

¹²³ Το ίδιο

¹²⁴ Ό.π., σελίδα 131

μεταφραστεί ο Θεός λόγος στην καθομιλουμένη ώστε ο πολίτης να καταλαβαίνει το Θείο λόγο και να μην χρειάζεται η ερμηνεία του Ιερέα (το κήρυγμα), αποτινάζοντας έτσι κάθε είδους μαγείας από πάνω της. Επηρεασμένος από την Αριστοτελική λογική, ο Κοραής θεωρεί πως η πολιτική δεν πρέπει να αυτονομηθεί από την ηθική, διότι μόνο έτσι μπορεί να εξασφαλιστεί ένα καλό επίπεδο στην πολιτική ζωή με ελευθερία¹²⁵.

Ως εκ τούτου, ο Χριστιανισμός δια μέσω της Εκκλησίας, μαζί με τον μεταφρασμένο Θείο λόγο του Χριστού (κατά τον Κοραή δεν υπάρχει διαφορά στον ορθολογικό λόγο και στον λόγο του Ευαγγελίου, καθώς την αντίθεση δημιουργούν οι ερμηνείες των ιερέων)¹²⁶, μπορούν να αποτελέσουν μεταρρυθμιστικό παράγοντα της πολιτική και κοινωνικής ζωής. Ο σωστός Χριστιανός είναι ηθικός άρα και σωστός πολίτης.

¹²⁵ Ό.π., 135

¹²⁶ Ό.π., σελίδα 139

Μαρξιστική ανάλυση για την Εκκλησία κατά την Επανάσταση και η ένταξη στο νέο Κράτος (από τον Κώστα Απέκα)

Οι ζυμώσεις για την Ελληνική Επανάσταση του 1821 θα γίνουν κατά τον 18^ο αιώνα, την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης αλλά και των Ναπολεόντιων πολέμων. Το κυρίαρχο Ελληνόφωνο εφοπλιστικό κεφάλαιο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, με το τέλος των Ναπολεόντιων πολέμων θα χρειαστεί ενίσχυση, καθώς θα χάσει την οικονομική του ισχύ με το τέλος του Ηπειρωτικού αποκλεισμού και την επάνοδο των Γαλλικών και Αγγλικών εμπορικών πλοίων στην Ανατολική Μεσόγειο. Έτσι η Ελληνόφωνη αστική τάξη¹²⁷ στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, που δρούσε σε αυτόν τον χώρο, θα βρεθεί πτωχευμένη. Καθώς η αστική τάξη στον Ελλαδικό χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήρθε σε μεγάλη οικονομική σύγχυση, το παλαιό καθεστώς -κοτσαμπάσιδες και ανώτερος ορθόδοξος κλήρος- ήλεγχαν όλη την εύφορη γη -το 40% των έφορων γαιών του Ελλαδικού χώρου ανήκε στην Εκκλησία¹²⁸- και καταπίεζαν τους χριστιανικούς πληθυσμούς οι οποίοι ήταν έρμια των καιρών, της πείνας και των κακουχιών. Από την άλλη, οι Οθωμανοί αν και κατακτητές δεν είχαν μεγάλες κτηματικές περιουσίες στην Ελλαδική επικράτεια κι αυτό διότι με κάθε τρόπο, οι μονές και οι επισκοπές αύξαναν την γη τους. Αυτό έκανε τόσο τους Οθωμανούς όσο και του Χριστιανούς τσιφλικάδες να μην καλοβλέπουν τον κλήρο.

Κατά την Οθωμανοκρατία, ο κλήρος ήταν αυτός που φρόντιζε να ηρεμεί τα πλήθη - ώστε να μην ξεσηκώνονται- και έπαιζε τον ρόλο του δασκάλου¹²⁹, ελέγχοντας ουσιαστικά την γνώση, δηλαδή ποιοι θα μορφώνονται και τί θα μαθαίνουν. Οι ιδέες του διαφωτισμού έμεναν μακριά από την Εκκλησιαστική διδασκαλία, με αποτέλεσμα η μικρή μερίδα του πληθυσμού που μορφωνόταν δια της εκκλησίας να αρκείται μόνο στην Καινή Διαθήκη και του ψαλμούς της Βυζαντινής παράδοσης.

Έτσι κλήρος και φεουδάρχες κατείχαν όλη την γη, με τον λαό και την αστική τάξη να μην παίζουν σημαντικό ρόλο στην πολιτική ζωή.

¹²⁷ Η Αληθινή Ιστορία της Εκκλησίας, Κώστας Απέκας, Εκδόσεις Lux Orbis, σελίδα 173-174

¹²⁸ Ό.π., σελίδα 174

¹²⁹ Ό.π., σελίδα 175-176

Η σύγκρουση αστικής τάξης και παλαιού καθεστώτος, θα αρχίσει πριν την Επανάσταση του 1821, όταν η Φιλική Εταιρία θα αρχίσει να έρχεται σε επαφή με το Πατριαρχείο και τις τοπικές κοινωνίες. Το Πατριαρχείο θα απαγορεύσει¹³⁰ την ίδρυση σχολείων που θα έχουν φιλελεύθερο πρόγραμμα, αλλά και την πρόταση για μετάφραση της Καινής διαθήκης στις καθομιλούμενες τοπικές διαλέκτους -θα απειλήσει¹³¹ με αφορισμό όσους ιερείς βοηθήσουν στην μετάφραση της Καινής Διαθήκης-.

Καθώς η Επανάσταση ετοιμαζόταν και έφταναν στην Πατριαρχική Αυλή ειδήσεις για την προετοιμασία της, γινόταν έντονος ο φόβος πως ο ορθόδοξος κλήρος θα έχει την ίδια τύχη με τον καθολικό κλήρο την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης. Για αυτό με την εκδήλωση όποιων σημαδιών επαναστατική διάθεση το Πατριαρχείο την αποκήρυττε αμέσως και αφορίζε τους πρωτεργάτες¹³². Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Πατριαρχική Εγκύκλιος για τον αφορισμό του Κινήματος στην Μολδοβλαχία αλλά και του ίδιου του Αλέξανδρου Υψηλάντη, ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο 5^{ος} μαζί με δέκα οκτώ αρχιερείς θα υπογράψουν τον αφορισμό¹³³ και θα ονομάσουν τον Υψηλάντη «βουλευμένο» σε ομόδοξη χώρα, που κηρύττει μια ψευδο-ελευθερία, ονομάζοντας όσους υποστήριζαν αυτό το κίνημα «κακκοηθείς και ανοήτους». Τέλος η Εγκύκλιος ονομάζει ως «απάτη» το Επαναστατικό Κίνημα στην Μολδοβλαχία, καλώντας τον λαό να αποφύγει την συμμετοχή σε αυτό και υπερασπιζόμενος την «ευμενούς κραταιάς βασιλιάς»¹³⁴ του Σουλτάνου. Επίσης θα ακολουθήσει και αφορισμός των Φιλικών από το Πατριαρχείο.

Ουσιαστικά ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου του 5^{ου}, θα γίνει όχι γιατί ο ίδιος υποστήριξε με κάποιο τρόπο την Επανάσταση, αλλά για να τρομοκρατηθούν¹³⁵ όσοι είχαν σκοπό να μετέχουν σε οποιαδήποτε επαναστατική πράξη.

Με την εδραίωση της Επανάστασης στην Πελοπόννησο, από τις πρώτες κιόλας δομές του Ελληνικού κράτους ήταν το «Μινιστέριον Θρησκευτικών»¹³⁶. Η πράξη αυτή ήταν

¹³⁰ Βλέπε Κώστα Απέκα, σελίδα 179

¹³¹ Το ίδιο

¹³² Το ίδιο

¹³³ Ό.π., το κείμενο του αφορισμού, σελίδα 180-181

¹³⁴ Ό.π., σελίδα 181

¹³⁵ Ό.π., σελίδα 182

¹³⁶ Ό.π., η απόφαση του Εκτελεστικού για την δημιουργία Υπουργείου Θρησκευτικών θεμάτων, σελίδα 183

μια προσπάθεια της αστικής τάξης να φέρει με το πλευρό της τον Εκκλησιαστικό παράγοντα, καθώς έδειχνε να αντιλαμβάνεται τον ρόλο της Εκκλησίας, την οποία πλέον χρειαζόταν ως σύμμαχο.

Με το ξέσπασμα του Εμφυλίου της Επανάστασης -ουσιαστικά την σύγκρουση φεουδαρχίας και αστικής τάξης-, οι αστοί φρόντισαν να πάρουν μέτρα ώστε να φέρουν με το μέρος τους την εκκλησία και να δημιουργήσουν ρωγμή στην σχέση κοτσαμπάσιδων και κλήρου -ουσιαστικά να διαλύσουν τους φεουδαρχικούς δεσμούς που τους ενώνουν-. Δύο¹³⁷ σημαντικά μέτρα θα λάβει το Μινιστέριον Θρησκευτικών, πρώτο μέτρο, η απαγόρευση κάθε επικοινωνίας και διοικητικής σχέσης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, δεύτερο μέτρο, ο περιορισμός των χειροτονιών ιερέων και ουσιαστικά η απαγόρευση χειροτονίας επισκόπου. Έτσι τα οικονομικά, διοικητικά θέματα αλλά και οι χειροτονίες θα γίνονταν σύμφωνα με τα συμφέροντα της αστικής τάξης, καθώς θα τεθούν κριτήρια για τις χειροτονίες¹³⁸.

Όσο διαρκούσε η Επανάσταση, ο ορθόδοξος κλήρος αλλά και μέρος του λαού άρχισε να αντιμετωπίζει τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς με βαρβαρότητα, με την κατάκτηση κάστρων και τον έλεγχο περιοχών, ο λαός αλλά ειδικά ο κλήρος «άρπαζαν» τις περιουσίες των μουσουλμάνων με κάθε τρόπο και ο ορθόδοξος κλήρος υποχρέωνε¹³⁹ τους ντόπιους πληθυσμούς να βαπτίζονται χριστιανοί και έπειτα ως «νεοφώτιστοι» τους ανάγκαζαν να κάνουν δωρεές στους «πνευματικούς του πατέρες». Αυτό προκάλεσε την έντονη δυσαρέσκεια του Επαναστατικού Κράτους, για αυτό στις 9 Μαΐου του 1822 με απόφαση του Βουλευτικού απαγορεύτηκαν¹⁴⁰ οι βαπτίσεις μουσουλμάνων. Το ίδιο εχθρικοί έγιναν κλήρος και λαός και κατά των Καθολικών, στις περιοχές που επαναστατούσαν, προβαίνοντας σε μαζικούς διωγμούς αυτών των πληθυσμών. Ο Εκκλησιαστικός Ιστορικός Οικονόμος θα δώσει το παράδειγμα¹⁴¹ του Μητροπολίτη Λακεδαιμόνιας, ο οποίος έκανε επιδρομές στις επαρχίες του αλλά και στις κοντινές χηρεύσασες επαρχίες με αποτέλεσμα να ξεσηκωθούν οι ντόπιοι βλέποντας τον δεσπότη να απογυμνώνει τις ενορίες τους. Έτσι το Βουλευτικό με

¹³⁷ Ό.π., σελίδα 184-185

¹³⁸ Ό.π., αποσπάσματα από το Αρχείο Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τεύχος Α' σελίδα 25, σελίδα 187

¹³⁹ Ό.π., σελίδα 188-189

¹⁴⁰ Το ίδιο, στις σελίδες υπάρχει σχετικό απόσπασμα από το Αρχείο Ελληνικής Παλιγγενεσίας

¹⁴¹ Ό.π., σελίδα 190

απόφασή του στις 12 Ιουλίου του 1824, αποφάσισε να τοποθετηθούν τοποτηρητές σε όλες τις επαρχίες που δεν έχουν επίσκοπο.

Ο ιστορικός Οικονόμου αναφέρει πως οι Επαναστατικές Κυβερνήσεις πήρανε τρία μέτρα για να περιορίσουν την δύναμη της Εκκλησίας και να την φέρουν πιο κοντά στην αστική τάξη. Αρχικά έκαναν τα πάντα για να διακοπεί κάθε επικοινωνία με το Πατριαρχείο, αυτό διότι ήταν γνήσιος αντιπρόσωπος της μεσαιωνικής φεουδαρχίας. Δεύτερον, υπόταξαν την Εκκλησία στην διάθεση της Πολιτείας, με την Εθνική Συνέλευση να παίρνει αποφάσεις για το πως θα διαχειρίζονταν την Εκκλησιαστική περιουσία. Και τρίτον, κατά την διάρκεια του Εμφυλίου, προσπάθησαν με διοικητικές αποφάσεις -Μινιστέριον Θρησκείας- να στρέψουν τον κλήρο εναντίων των κοτσαμπάσιδων.

Κατά την διάρκεια της Επανάστασης η αστική τάξη έκανε ότι περνούσε από το χέρι της να αποκόψει τους δεσμούς του κλήρου με το Πατριαρχείο καθώς αποτελούσε σύμβολο του Παλαιού Καθεστώτος, κάτι που δεν ευνοούσε τα συμφέροντα των αστών αλλά των κοτσαμπάσιδων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι -όπως αναφέρει ο Οικονόμου- η προσπάθεια του κλήρου να μην μεταφραστούν οι Γραφές στην καθομιλουμένη, γιατί θα αποτελέσει μέρος της αποδυνάμωσης του κλήρου και ταξικής συσπειρώσης του λαού. Για αυτό οι Συνοδικοί Κανόνες¹⁴² -που απορρέουν από το Βυζάντιο- αποτελούν το κύριο όπλο της Εκκλησίας ώστε να υπακούει ο λαός σε αυτήν, αποδεχόμενος την φεουδαρχία και τους άρχοντές της.

Με την ανάληψη της εξουσίας από τον Καποδίστρια -ο οποίος όπως αναφέρει ο Κορδάτος, χτύπησε τις Δημοκρατικές παραδόσεις της Επανάστασης-¹⁴³, δεν θα προσπαθήσει να αποτινάξει τα φεουδαρχικά στοιχεία από την Εκκλησία, καθώς και ο ίδιος υπηρετούσε ένα βαθύ φεουδαρχικό καθεστώς στην Ρωσία. Τον Ιανουάριο του 1828, με την είσοδο του Κυβερνήτη στο Ναύπλιο, ο κλήρος θα φανεί πολύ θετικός προς τον αυτόν. Από τις πρώτες κινήσεις του Καποδίστρια στα Εκκλησιαστικά Θέματα, ήταν να απομακρύνει κάθε προοδευτικό κληρικό από κομβικές θέσεις¹⁴⁴. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, φάνηκε να θέλει επικοινωνία με τον Κυβερνήτη καθώς τον

¹⁴² Ό.π., σελίδα 194

¹⁴³ Ό.π., σελίδα 197

¹⁴⁴ Ό.π., σελίδα 199

θεωρούσε προσιτό, με εγκύκλια επιστολή πρότεινε προς τον Κυβερνήτη και στους Επαναστατημένους να συμβιβαστούν με τον Σουλτάνο και να επιστρέψουν στην αγκαλιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τους απεσταλμένους που έφεραν την Πατριαρχική Εγκύκλιο, για την δική τους προστασία – καθώς όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο λαός δεν καλοέβλεπε- τους κάλεσε να συναντηθούν στον Πόρο, όπου λόγω των πιέσεων¹⁴⁵ που δεχόταν από τους αστούς αλλά και από τον λαό, ο Καποδίστριας κατέστησε σαφές πως κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει.

Με την ανάληψη των καθηκόντων του, ο Καποδίστριας θα ιδρύσει θεολογικό σχολείο στον Πόρο και ένωσε το Υπουργείο Εκπαίδευσης με το Υπουργείο Θρησκείας. Αυτό είχε ως στόχο η Εκκλησία μέσω της εκπαίδευσης να ελέγχει τι διδάσκεται στα σχολεία και ως εκ τούτου να παύσουν τις ταξικές έριδες, διατηρώντας τα φεουδαρχικά πρότυπα.

Ένα ακόμη θέμα θα αντιμετωπιστεί από τον Καποδίστρια, καθώς το Κράτος είχε απαλλοτριώσει γαίες Πατριαρχικών μονών, με αποτέλεσμα να σταλεί επιστολή στον από το Πατριαρχείο που να ζητά την επιστροφή στην προεπαναστατική κατάσταση. Ο Καποδίστριας θα αναθέσει στον επίσκοπο Λενιδίου¹⁴⁶ να καταμετρήσει τις γαίες βάση των Πατριαρχικών αυλικών καταλόγων. Στις 22 Φεβρουαρίου του 1831, η έκθεση του επισκόπου θα αναφέρει πως το πατριαρχείο κατά την Οθωμανική περίοδο, «έγδερνε» τους πιστούς του. Ακόμη αναφέρει πως τα αυλικά χρέη των επισκοπών προς το Πατριαρχείο, αν και μαζεύονταν, αυτά εξαφανίζονταν.

Παρόλα αυτά, ο Καποδίστριας δέχτηκε τις απαιτήσεις του Πατριαρχείου και επέβαλε φόρους προς το ποίμνιο και έδωσε εντολή στον επίσκοπο Λεωνιδίου να μεταβεί στην Κων/πολη ώστε να διαπραγματευτεί¹⁴⁷ τους όρους πληρωμής. Τον ίδιο μήνα θα δολοφονηθεί -τα αίτια¹⁴⁸ (κατά τον Απέκα) της δολοφονίας Καποδίστριας, ουσιαστικά είναι η ωμή κήρυξη πολέμου στην αστική τάξη της χώρας- και θα παύσει η αποστολή, καθώς και θα εγκαταλειφθεί η προσπάθεια.

Τα συμφέροντα της αστικής τάξης -στο εκκλησιαστικό θέμα- έρχονταν σε συνάντηση με την Αντιβασιλεία του Όθωνα, καθώς και οι δύο ζητούσαν περιορισμό και έλεγχο

¹⁴⁵ Ο.π., σελίδα 200

¹⁴⁶ Ο.π., σελίδα 203

¹⁴⁷ Το ίδιο

¹⁴⁸ Ο.π., σελίδα 205

της Εκκλησίας από την Πολιτεία. Τον Ιανουάριο του 1833, η Αντιβασιλεία θα αναλάβει την διοίκηση της χώρας μέχρι την ενηλικίωση του Όθωνα. Από τα πρώτα μέτρα¹⁴⁹ που θα λάβει είναι ο πλήρης έλεγχος της Εκκλησιαστική περιουσίας -καθώς και εκποίηση μέρους αυτής-, τον περιορισμό των σχέσεων Πατριαρχείου-τοπικών επισκόπων εν Ελλάδα, που είχε δημιουργήσει ο Καποδίστριας και την δημιουργία επιτροπής που θα ανασυντάξει την Εκκλησιαστική διοίκηση. Οι αστοί φαίνεται να έχουν τον πρώτο λόγο σε αυτή την επιτροπή, καθώς από τις πρώτες κινήσεις της είναι η απαλοιφή των φεουδαρχικών δεσμών της Εκκλησίας. Πλέον, αρχηγός της Εκκλησίας θα είναι ο Μονάρχης και όχι ο Πατριάρχης, με την Κυβέρνηση να έχει τον πρώτο λόγο σε οποιαδήποτε απόφαση παίρνει η Εκκλησία, διά του Κυβερνητικού Αντιπροσώπου στην Σύνοδο, επιπλέον η Εκκλησία της Ελλάδος αποκτά δικιά της τοπική Σύνοδο με το προσωνύμιο Ιερά. Τα παραπάνω έγιναν από πλευράς της Αντιβασιλείας ώστε να περιορίσει κατά πολύ την πολιτική δύναμη της Εκκλησίας.

Τον Μάιο του 1833¹⁵⁰ θα αρχίσουν οι διεργασίες για την δημιουργία Εκκλησιαστικού «Συντάγματος» ή «Κανονισμού». Στα βασικά του άρθρα θα αναφέρει πως ο αρχηγός της Εκκλησίας είναι ο βασιλιάς και όχι ο Πατριάρχης. Θα αναφέρει τον έλεγχο της Συνόδου από την Κυβέρνηση μέσω του Κυβερνητικού Επιτρόπου, ο οποίος ήταν ουσιαστικά ο «φύλακας» των συμφερόντων της αστικής τάξης, καθώς χωρίς την συγκατάθεσή του δεν μπορούσε να πάρει καμία απόφαση η Σύνοδος, ούτε να χειροτονήσει επίσκοπο.

Τα μοναστήρια δεν έμειναν εκτός του Κυβερνητικού ελέγχου, καθώς η Εκκλησία είχε εντάξει στους κόλπους της φεουδαρχίας τις μονές, που ουσιαστικά ήταν «πιστοί φύλακες της άρχουσας τάξης»¹⁵¹. Το 1833 στην Ελλάδα υπήρχαν 3.000 περίπου μοναχοί, οι οποίοι μαζί με τους κοτσαμπάσιδες εκμεταλλεύονταν τον ντόπιο πληθυσμό. Η περιουσία των μονών δεν ερχόταν μόνο από τα εισοδήματα των κτημάτων που κατείχε, αλλά και από της Άγιες τελετές-περιφορές λειψάνων και εικόνων. Έτσι η Κυβέρνηση της Αντιβασιλείας θα βάλει στον πλήρη έλεγχό της τις μονές, τόσο διοικητικά όσο και οικονομικά.

Ουσιαστικά τα μοναστήρια ήταν προπύργια της φεουδαρχίας και η αστική τάξη θέλησε να τα υποτάξει πλήρως. Για την αποδυνάμωση των μονών, το πρώτο βήμα ήταν

¹⁴⁹ Ό.π., σελίδα 208-209

¹⁵⁰ Ό.π., σελίδα 212

¹⁵¹ Ό.π., σελίδα 221

απαλλοτριώση¹⁵² της μοναστικής γης -δηλαδή της γης γύρω από τις μονές-. Η Κυβέρνηση θα δημιουργήσει επιτροπή αρμόδια για την εκποίηση της μοναστικής γης, που θα αποτελείται από ιεράρχες φίλα-προσκεείμενους προς στην αστική τάξη. Ταυτόχρονα, θα απομακρύνει αντιδραστικούς επισκόπους από τις επαρχίες τους μεταθέτοντάς σε άλλες (λ.χ. από την Τήνο στην Νάξο¹⁵³), ενώ ο διορισμός νέων επισκόπων θα γίνεται από πρόσφυγες ιεράρχες οι οποίοι είναι κοντά στα συμφέροντα της αστικής τάξης και δεν θα εναντιώνονταν στις αλλαγές. Η εκτίμηση για την εκποίηση των μονών γίνονταν από τους νομάρχες και λοιπούς κρατικούς φορείς, ενώ ο ανώτερος κλήρος είχε εξοβελιστεί τελείως από την όλη διαδικασία, όμως η Σύνοδος πρότεινε στην Κυβέρνηση να διοριστούν κάποιοι ιεράρχες στην επιτροπή ώστε να εκτιμήσουν ή να περισώσουν Εκκλησιαστικά κειμήλια. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην αφήσουν ούτε «κουταλάκι» στα κελιά των μονών¹⁵⁴.

Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν να κλείσουν περίπου 394 μοναστήρια και να μπου στα κρατικά ταμεία 450.650 δραχμές. Το γεγονός πως οι εκποιήσεις έγιναν μέσω δημοπρασιών, μας δείχνει την κυριαρχία της αστικής τάξης και της νέας πραγματικότητας που διαμορφωνόταν. Την ίδια στιγμή που οι επίσκοποι βρήκαν κοινά σημεία με την αστική τάξη, καθώς αυτοί μπόρεσαν να αποσπάσουν από τις μονές κάθε ιερό σκεύος που κατείχαν¹⁵⁵.

Τον Ιούλιο του 1833 θα συγκροτηθεί η πρώτη Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος και στην πρώτη της Σύνοδο δόθηκε εντολή από την Κυβέρνηση να επικυρώσει¹⁵⁶ τον Καταστατικό Χάρτη με την Σύνοδο να θέτει δύο όρους, πρώτον να ανακληθεί η διάταξη που δίνει δικαίωμα σε απλούς ιερείς να γίνονται Συνοδικοί και δεύτερον, απαίτησε να δημιουργηθεί Εκκλησιαστικό ταμείο για την διαχείριση της Εκκλησιαστικής περιουσίας. Η απάντηση του υπουργείου Εκκλησιαστικών θα είναι απλή και αρνητική¹⁵⁷, καθώς θα αφαιρέσει κάθε δικαίωμα από την Σύνοδο να αμφισβητεί τις αποφάσεις του Βασιλιά και της Κυβέρνησης. Με την Σύνοδο να τα «μαζεύει» και να μην αμφισβητεί την δικαιοδοσία του Βασιλιά στα Εκκλησιαστικά πράγματα.

¹⁵² Ό.π.,σελίδα 232

¹⁵³ Ό.π., σελίδα 223

¹⁵⁴ Ό.π., σελίδα 235

¹⁵⁵ Ό.π., σελίδα 237

¹⁵⁶ Ό.π., σελίδα 227

¹⁵⁷ Το ίδιο

Με τον Καταστατικό Χάρτη του 1833, ουσιαστικά η Εκκλησία γίνεται ένας τοποτηρητής-προστάτης των συμφερόντων της αστικής τάξης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα¹⁵⁸ αποτελεί η περίπτωση της Εξέγερσης του Τηνιακού λαού, εναντίον της κρατικής υπέρ-φορολογίας. Η αδυναμία του Μητροπολίτη Τήνου Γαβριήλ να ηρεμήσει τα πλήθη και να καταπνίξει την εξέγερση, θα τον οδηγήσει σε στρατοδικείο. Πλέον η πνευματική-Εκκλησιαστική εξουσία γίνεται ένα μέσο των αστών ώστε ο λαός να βρίσκεται σε καταστολή.

Στις 9 Σεπτεμβρίου του 1843 πραγματώνεται στην Ελληνική ιστορία ένα σημαντικό γεγονός, η αστική τάξη με στρατιωτικό πραξικόπημα, επέβαλε στον Όθωνα την παραχώρηση Συντάγματος¹⁵⁹. Αμέσως έσπευσε, η αστική τάξη, να φέρει με το πλευρό της τα συμφέροντα της Εκκλησίας. Η Σύνοδος με την σειρά της υπέβαλε γραπτός τα αιτήματα της στην Συνταγματική Επιτροπή, αναφέροντας τέσσερις βασικούς άξονες. Πρώτον, αρχηγός της Εκκλησίας είναι ο Χριστός και όχι ο βασιλιάς. Δεύτερον, οι Συνοδικοί πατέρες να χειροτονούνται με βάση την αρχαιότητα και όχι κατ'επιλογή του βασιλιά. Τρίτον, στο Σύνταγμα θα πρέπει να κατοχυρωθεί η μοναστική περιουσία και τέταρτον, να γίνουν οι κατάλληλες ενέργειες ώστε να παλινοστήσουν οι σχέσεις Πατριαρχείου-Αθήνας.

Στις 5 Ιανουαρίου του 1844, η εθνοσυνέλευση θα ψηφίσει τα άρθρα που αναφέρονται στην Εκκλησία -όπως αναφέραμε σε προηγούμενα κεφάλαια- που ουσιαστικά θα θέσουν τα θεμέλια για την γεφύρωση των σχέσεων με το Πατριαρχείο. Τον Σεπτέμβριο του 1844, θα συνεδριάσουν οι δύο βουλές και ο Όθωνας θα αναφερθεί στην Εκκλησία, αναφορικά με τους εθνικούς στόχους και τον ρόλο της στην υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας¹⁶⁰.

Στην αρχή η αστική τάξη φάνηκε εχθρική προς στις απαιτήσεις της Εκκλησίας, γρήγορα όμως άλλαξε θέση καθώς έβλεπε πως η πνευματική δύναμη που ασκούσε η Εκκλησία στον λαό, ήταν τέτοια που θα έπρεπε να την πάρει με τον μέρος της, αν θέλει να συντρίψει τα φεουδαρχικά στοιχεία¹⁶¹.

Η ήττα των φεουδαρχικών στοιχείων ήταν μεγάλη κατά την Επανάσταση του 1843. Με την αστική τάξη να έχει πάρει με το μέρος την Εκκλησία και πλέον να προσπαθεί να

¹⁵⁸ Ό.π., σελίδα 228-229

¹⁵⁹ Ό.π., σελίδα 267

¹⁶⁰ Ό.π., σελίδα 274

¹⁶¹ Ό.π., σελίδα 269

την εκμεταλλευτεί προς όφελός της. Πρώτο βήμα ήταν η παλινόστηση των σχέσεων Αθήνας-Κωνσταντινούπολης. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία πλέον είχε αλλάξει, δεν ήταν ένα φεουδαρχικό¹⁶² κράτος, πλέον είχε αναπτυχθεί χρηματιστηριακά, οικονομικά, εμπορικά και εκεί βρισκόταν κυρίαρχη Ελληνική αστική τάξη, που δραστηριοποιούνταν σε αυτή, με την εγγχώρια αστική τάξη να θέλει να έρθει πιο κοντά με αυτή, μέσω του Πατριαρχείου.

Με τον θάνατο του Έλληνα διπλωμάτη στην Υψηλή Πύλη, θα δοθεί η ευκαιρία -όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο- να αποκατασταθούν οι σχέσεις Αθήνας-Κων/πολης. Ως αποτέλεσμα είχε την αναγνώριση της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδος με Συνοδικό Πατριαρχικό Τόμο, τον Ιούνιο του 1850¹⁶³. Το αποτέλεσμα της αναγνώρισης για την αστική τάξη, ήταν ουσιαστικά να έρθει πιο κοντά με το Πατριαρχείο και την Ελληνική αστική τάξη που δραστηριοποιούνταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όμως ο Όθωνας και μερίδα του φεουδαρχισμού, δεν παρέδωσαν τόσο εύκολα τα όπλα, καθώς με Βασιλικό διάταγμα, στις 7 Απριλίου του 1851, θα προσπαθήσει και πάλι -κατά τα πρότυπα του Καταστατικού Μάουρερ- να ελέγξει την Εκκλησία, με την αντιδραστική, φίλο-ρωσική πολιτική μερίδα να κατηγορούν τον Όθωνα και τις κυβερνήσεις του για αθεΐα¹⁶⁴.

Κατά την διάρκεια της Επανάστασης η Εκκλησία αποτέλεσε έναν φεουδαρχικό θεσμό που ουσιαστικά ήθελε να «ανακατέψει» την τράπουλα και απλά μέσα από την Επανάσταση να κερδίσει περισσότερη εξουσία και επιρροή στο Κράτος -είτε αυτό ήταν το Οθωμανικό, είτε το Νέο Ελληνικό-. Με την εδραίωση της Επανάστασης και την εμφύλια διαμάχη αστών και φεουδαρχών, η Εκκλησία τάχθηκε με τους φεουδαρχικούς θεσμούς, καθώς η ίδια ήταν βασικός παράγοντας αυτών. Όμως κατά τον εμφύλιο, η αστική τάξη -είτε δια της βίας, είτε δια της σύγκλησης συμφερόντων- έφερε με τον μέρος της την Εκκλησία, διότι αντιλήφθηκε πως αυτή ελέγχει εξολοκλήρου τα λαϊκά στρώματα. Η Εκκλησία θα αποτελέσει καθόλη την επανάσταση αλλά και μέχρι το Αυτοκέφαλο, το «μήλον της Έριδος» καθώς όλοι την ήθελαν με το μέρος τους -διότι είχαν καταλάβει την επιρροή που ασκούσε στον λαό.

¹⁶² Ό.π., σελίδα 270-271

¹⁶³ Ό.π., σελίδα 283

¹⁶⁴ Ό.π., σελίδα 285

Επίλογος

Κλείνοντας την προπτυχιακού επιπέδου έρευνα και έχοντας υπόψιν όλα όσα εξετάστηκαν παραπάνω, αναφορικά με τον ρόλο της Εκκλησίας στην Επανάσταση του 1821, αλλά και τον ρόλο κατά την κρατική συγκρότηση αξίζει να σημειωθούν κάποιες διαπιστώσεις.

Αρχικά, η Εκκλησία από τα Βυζαντινά αλλά και τα Οθωμανικά χρόνια, υπήρξε υποστηρικτής του Παλαιού καθεστώτος, δηλαδή της τότε άρχουσας τάξης, έχοντας τον ρόλο του τοποτηρητή και κρατώντας τους χριστιανικούς πληθυσμούς υπάκουος στον εκάστοτε μονάρχη, καταπνίγοντας τις όποιες αντιδράσεις ξεσπούσαν. Βασικά όπλα σε αυτό τον ρόλο, ήταν ο κατώτερος κλήρος αλλά και οι κατά τόπους Επίσκοποι, που δια του Θείου λόγου φρόντιζαν να ελέγχουν πλήρως τις λαϊκές μάζες, απολαμβάνοντας οι ίδιοι πλήθος προνομίων.

Με το ξέσπασμα της Επανάστασης, ο κατώτερος κλήρος και μέρος των κατά τόπους επισκόπων, βρέθηκαν με το πλευρό της Επανάστασης, χάνοντας ουσιαστικά όλα τα προνόμιά τους. Η επίσημη Εκκλησία, δια του Οικουμενικού Πατριάρχη, θα υποστηρίξει αντεπαναστατικές θέσεις, αφορίζοντας τους Επαναστάτες και τις ιδέες τους. Κατά την διάρκεια της Επανάστασης, ο ρόλος του κατώτερου κλήρου υπήρξε πολύ σημαντικός, καθώς δια των πύρινων κηρυγμάτων -κόντρα στο Πατριαρχείο- ενθάρρυναν τους χριστιανικούς πληθυσμούς στην Επανάσταση κατά του Οθωμανικού ζυγού, την ίδια στιγμή που όσοι ανώτεροι ιεράρχες έπαιρναν μέρος ανοικτά υπέρ της Επανάστασης, το Πατριαρχείο τους αφαιρούσε το αξίωμα και τα προνόμιά τους. Ήδη από την Επανάσταση και τον Εμφύλιο πόλεμο, η αστική τάξη της Επαναστατημένης Ελλάδος, αντιλήφθηκε πως η Εκκλησία ελέγχει με εύκολο τρόπο μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Επίσης αντιλήφθηκε πως τα συμφέροντα του κλήρου είναι πιο κοντά με το Παλαιό καθεστώς και τους εκπροσώπους του -βασικός εκπρόσωπος είναι και ο κλήρος-. Έτσι κατά την διάρκεια του Εμφυλίου ως και την δολοφονία του Καποδίστρια, η αστική τάξη θα φέρει τα συμφέροντα του κλήρου πιο κοντά σε αυτή.

Με την ανάληψη της εξουσίας από την Βαυαρική Αντιβασιλεία, ο κλήρος θα βρεθεί σε δύσκολη θέση καθώς ο Βαυαρός Υπουργός Εκκλησιαστικών κόμης Μάουρερ, από την πρώτη στιγμή σχεδιάζει έναν καταστατικό χάρτη, βάση του οποίου η Εκκλησία γίνεται μέρος και πλήρως ελεγχόμενη από την Πολιτεία. Το 1833, με τον Καταστατικό Χάρτη, ουσιαστικά ο κλήρος «ευνουχίζεται» και γίνεται όργανο που βρίσκεται στην υπηρεσία του Στέμματος. Το Κράτος έχει λόγο για τα πάντα εντός της Εκκλησίας -από την χειροτονία Επισκόπων, την διαχείριση των οικονομικών της Εκκλησίας, τον αριθμό των Μοναστηριών, ως την επικοινωνία του κλήρου με άλλες Εκκλησίες -. Αυτό θα προκαλέσει αντιδράσεις από μερίδα του κλήρου, που όμως είναι αδύναμος να κάνει οτιδήποτε. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν θα αναγνωρίσει τον Καταστατικό Χάρτη του 1833, ο οποίος μέσα σε όλα αυτοανακηρύττει ως Αυτοκέφαλη την Εκκλησία της Ελλάδος.

Με το Σύνταγμα του 1844, ο κλήρος θα πάρει μερίδιο από την εξουσία της Εκκλησίας, ουσιαστικά θα καταφέρει όχι να απομακρύνει την Πολιτεία, αλλά να περιορίσει την δύναμη του Μονάρχη σε αυτή και να θέσει ως στόχο την κοινωνία -την επανάκτηση των σχέσεων- με το Πατριαρχείο. Μέσα από μια σειρά γεγονότων, το 1850 με αφορμή τον θάνατο του Έλληνα πρέσβη στην Υψηλή Πύλη, θα αρχίσει ο διάλογος για την αναγνώριση του Αυτοκέφαλου της Εκκλησία της Ελλάδος. Από την πλευρά της Ελληνικής Πολιτείας έγιναν αρκετές υποχωρήσεις -ουσιαστικά οι διαπραγματευτές της Ελληνικής Πλευράς δεν υπάκουσαν στις κόκκινες γραμμές του Όθωνα- εκμεταλλευόμενοι την απουσία Όθωνα και την ανάληψη της Αντιβασιλείας από την Αμαλία, θα έρθουν σε συμφωνία με την αναγνώριση της Ελληνικής Αυτοκέφαλης Εκκλησίας, με τον Πατριαρχικό Τόμο του 1850. Με την επιστροφή του Όθωνα στην Ελλάδα ένα χρόνο αργότερα, θα γίνουν κινήσεις «διόρθωσης» μερικών άρθρων του Αυτοκέφαλου, με νόμους και διατάγματα, λόγω χάρη τον Νόμο ΣΑ΄(201), ώστε η Πολιτεία να είναι κυρίαρχη στα Εκκλησιαστικά θέματα.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, υπάρχει η γνώμη του Κοραή για το πως και γιατί πρέπει να είναι υπό τον έλεγχο της Πολιτείας η Εκκλησία, ενώ υπάρχει και η Μαρξιστική ανάλυση του μεσοπολέμου από τον Κώστα Απέκα, αναφορικά με τον ρόλο της Εκκλησίας στην Επανάσταση ως το Αυτοκέφαλο.

Τέλος, η παρούσα προπτυχιακή έρευνα νομίζω πέτυχε τον στόχο της, ο οποίος ήταν να ρίξει φως σε άγνωστες πτυχές της ιστορίας που αφορούσαν στον ρόλο της Εκκλησίας

από την Επανάσταση του 1821 ως τον Τόμο του Αυτοκέφαλου, έχοντας ως γνώμονα όλα τα επιστημονικά εργαλεία που μου έδωσαν τα μαθήματα που παρακολούθησα στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης, αλλά και τα εργαλεία/συμβουλές του επιβλέποντα καθηγητή, αντλώντας πάντοτε στοιχεία από την βιβλιογραφική έρευνα στο διαδίκτυο -για άρθρα, φωτογραφίες και άλλες επιστημονικές έρευνες, αλλά και για την αγορά βιβλίων- αλλά και στην Πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη.

Βιβλιογραφία

Βιβλία:

Παναγιώτης Κ. Χριστοδουλάκης. (2007). Η Εκκλησία κατά την Επανάσταση. Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα.

Γιώργος Θ. Πριντζιάς. Οι Μεγάλες Κρίσεις στην Εκκλησία. Εκδόσεις Προσκήνιο.

Ιωάννης Π. Λάμπας . (1998). Εκκλησία και Επανάσταση του 1821. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Παντελής Λέκκας, 1996. Η Εθνικιστική Ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική Κοινωνιολογία. Αθήνα: Εκδόσεις Κατάρτι.

Αλέξης Γ. Σακελλάριος. (1975). Η Εκκλησία και ο Εθνικός Αγώνας. Αθήνα: Εκδόσεις Δωδώνη.

Αρχιμανδρίτης Νικόδημος Αθανάσιος. (2023). Οι Εκκλησιαστικές Μεταρρυθμίσεις της Αντιβασιλείας 1833-1835. Αθήνα: Εκδόσεις Λύχνος.

Κωνσταντίνου Ι. Μανίκα. Η Διαμόρφωση των Σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας στην Νεότερη Ελλάδα (1821-1852). Εκδόσεις Παρρησία.

Κωνσταντίνου Ι. Μανίκα. (2011). Το Ζήτημα των Σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας στην Ελλάδα (1827-1852). Αθήνα: Εκδόσεις Παρρησία

Κωνσταντίνος Π. Γκιουλέκας. (2020). Η Εκκλησία στους Αγώνες του Έθνους. Αθήνα: Εκδόσεις Νάμα.

Πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Δ. Μεταλληνού. (2018), 3^η έκδοση. ΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΥ ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη

Πέτρος Β. Διαμαντόπουλος. (2009). Η Ελληνική Εκκλησία κατά την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Κώστας Απέκας. Η Αληθινή Ιστορία της Εκκλησίας (1821-1853), 2^η έκδοση. Εκδόσεις Lux Orbis-iWrite.

Νίκου Γρ. Ζαχαροπούλου. (1991). Ιστορία των σχέσεων Εκκλησίας-Πολιτείας στην Ελλάδα, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Π. Πουρναρά.

Αλέξανδρος Μ. Μαρτυράνης. (2008). Η Ορθόδοξη Εκκλησία και η Επανάσταση του 1821. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Κωνσταντίνος Β. Σουλιώτης. (1991). Η Εκκλησία και ο Ελληνικός Αγώνας. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.

Γιάννης Κορδάτος. (1972). Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Αθήνα: 5^η Έκδοση. Εκδόσεις Διεθνούς Επικαιρότητας.

Κρεμμυδάς Βασίλης. (2016). Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Άρθρα/Διατριβές:

Dr Emmanouil G. Chalkiadaki. Reconsidering the Past: Ecumenical Patriarch Gregory V and the Greek Revolution of 1821. University of Crete (School of Education, Department of Primary Education) The Institute for Orthodox Christian Studies, Cambridge (<https://ejournals.lib.auth.gr/synthesis/article/viewFile/6977/6738>)

Δαουτίδη Βασιλική. (2021). Οι απόψεις του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου και του Σπυρίδωνος Λάμπρου για την Επανάσταση του 1821. (<https://apothesis.eap.gr/archive/item/6513>)

Πρωτοπρ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΕΜΜ. ΠΡΟΤΖΟΣ. (ΔΙΑΣΡΙΒΗ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΣΟΡΙΑ). Η ΔΡΑΣΗ ΣΩΝ ΠΡΟΣΥΤΓΩΝ ΑΡΦΙΕΡΕΩΝ ΣΤΙΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΙ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ (1821-1833). (https://web.archive.org/web/20211209070022id_/https://ikee.lib.auth.gr/record/283618/files/Prouzos2.pdf)

Βενιζελέας Κωνσταντίνος. (2021). Οι συνέπειες της Εκκλησιαστικής πολιτικής της Αντιβασιλείας στην ελληνική κοινωνία (1833-1853) (<https://apothesis.eap.gr/archive/item/95894>)

Ιερά Μητρόπολις Πισιδίας, 4/12/2018, Τί είναι η Σιμωνία, Orthodoxia.online (<https://orthodoxia.online/%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1/%CF%84%CE%B9-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%83%CE%B9%CE%BC%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1/>)

Μητροπολίτης Ναυπάκτου: Εκκλησία και Επανάσταση του 1821. (26/3/2021). Orthodox Times (<https://www.orthodoxtimes.gr/mitropolitis-nafpaktou-ekklisia-kai-epanastasi-tou-1821/>)